

Polítiques econòmiques i nivells de vida a l'Alemanya Nazi (1933-1939)

Luis Tort-Martorell Serra

Tutor: Ramon Ramon Muñoz

Història Econòmica Mundial

Curs Acadèmic: 2018/2019

Resum:

Aquesta recerca té com objectiu estudiar les polítiques nacionalsocialistes i els canvis que aquestes van provocar sobre el nivell de vida dels alemanys durant la preparació de la guerra (1933-1939).

Per aconseguir aquest objectiu, primer es descriuran les polítiques en tres àrees: el mercat de treball, el de capitals i les decisions macroeconòmiques. Finalment s'analitzarà com totes aquestes van afectar la distribució de la renda, el consum i els nivells de vida. A partir d'aquest treball es conclou que les polítiques econòmiques nazis van ser ineficients i van comportar l'augment de la desigualtat a més de la caiguda del consum i de la qualitat de vida.

Paraules clau: nivells de vida, desigualtat social, mercat de treball, mercat de capitals, polítiques econòmiques, control de preus, preferències de consum.

Abstracts:

The aim of this paper is analyze the Nazis' economic policies and how they affected the living standards while the country prepared for WW2 (1933-1939).

To achieve that, we begin by describing the policies in three areas: labor market, capital market and the macroeconomic policymaking. After that, we focus on how this decisions affected income distribution, consumption and living standards. From this research we conclude Nazis' policies were inefficient and also lead to the rise of income inequality, the fall of consumption and lower living standards.

Key words: living standards, social inequality, labor market, capital market, economic policies, price control, consumption preferences.

Índex

I. Introducció.....	p.3
II. Polítiques econòmiques del Tercer Reich.....	p.4
2.1 Mercat de treball i evolució salarial.....	p.4
2.1.1 La creació de llocs de treball.....	p.4
2.1.2 El factor treball en la preparació del conflicte.....	p.7
2.1.3 L'evolució dels salaris.....	p.9
2.2 Mercat de capitals i l'evolució de l'excedent empresarial.....	p.11
2.2.1 Les empreses sota el Tercer Reich.....	p.11
2.2.2 L'evolució dels beneficis i l'excedent empresarial.....	p.16
2.3 Les polítiques macroeconòmiques del règim.....	p.17
2.3.1 La política fiscal.....	p.18
2.3.2 La política monetària.....	p.22
2.3.2.1 La intervenció sobre els preus.....	p.23
III. La transformació dels nivells de vida.....	p.27
3.1 L'evolució de la desigualtat de la renda.....	p.27
3.2 Transformacions en els nivells de vida de la població alemanya.....	p.33
3.2.1 Canvis en el consum.....	p.33
3.2.2 Els efectes sobre la població: nivells de vida biològics, demogràfics i condicions laborals.....	p.38
IV. Conclusions.....	p.46
V. Bibliografia.....	p.49

I. Introducció

La història del nazisme ha estat objecte d'incomptables estudis i des de moltes perspectives. La raó que m'ha portat a realitzar aquest treball de final de grau és intentar rebatre una idea estesa, i equivocada des de la meua perspectiva, que és "l'èxit de les polítiques econòmiques del nazisme".

La primera vegada que vaig sentir aquesta idea va ser en l'assignatura Història Econòmica Mundial, impartida en el primer curs del grau d'Economia. Crec que aquesta visió és massa generalista perquè només es centra en el principal objectiu econòmic del nacionalsocialisme que era, segons el meu parer, la preparació de l'economia per a la guerra mundial que van causar a partir del 1939.

Malgrat que ja hi han estudis sobre aquest període, crec que l'element que dóna valor afegit a aquest treball, i en última instància el justifica, és analitzar les polítiques econòmiques nacionalsocialistes i les conseqüències des d'una perspectiva econòmica i social. En la primera part analitzarem les polítiques macroeconòmiques i microeconòmiques del règim i els seus efectes a nivell d'eficiència. En la segona, com les decisions i les preferències del nou Estat van afectar la distribució de la renda i el nivell de vida de la població.

Aquest treball es realitza en base a dues hipòtesis. La primera, que els nazis van utilitzar el poder per crear una economia centrada en la producció d'armament i productes relacionats. Això podria implicar que la productivitat dels factors productius caigués durant els anys 1933 i el 1939.

La segona és que l'arribada de la dictadura i la reducció dels drets i llibertats podria implicar, juntament amb les polítiques econòmiques aplicades, l'augment de les desigualtats socials i la caiguda del consum nacional. Finalment, si es confirmen, això implicaria la disminució dels nivells de vida.

Al tractar-se d'un treball d'història econòmica, la base principal seran articles relacionats amb el tema tractat, del qual hi ha material molt abundant. També hi ha disponible fonts primàries, però s'han de tractar amb molta cautela perquè el règim nazi ha estat acusat de generar dades i estadístiques econòmiques poc fidels.

Per acabar voldria aprofitar aquestes línies per agrair a Ramon Ramon Muñoz la seva contribució, que és el que m'ha permès passar d'una idea inconcreta i generalista a la realitat plasmada en aquest treball. També voldria donar les gràcies a meua família pel suport rebut durant la realització d'aquest treball, amb una menció especial dirigida a la meua mare per ajudar-me en la tasca de recerca bibliogràfica.

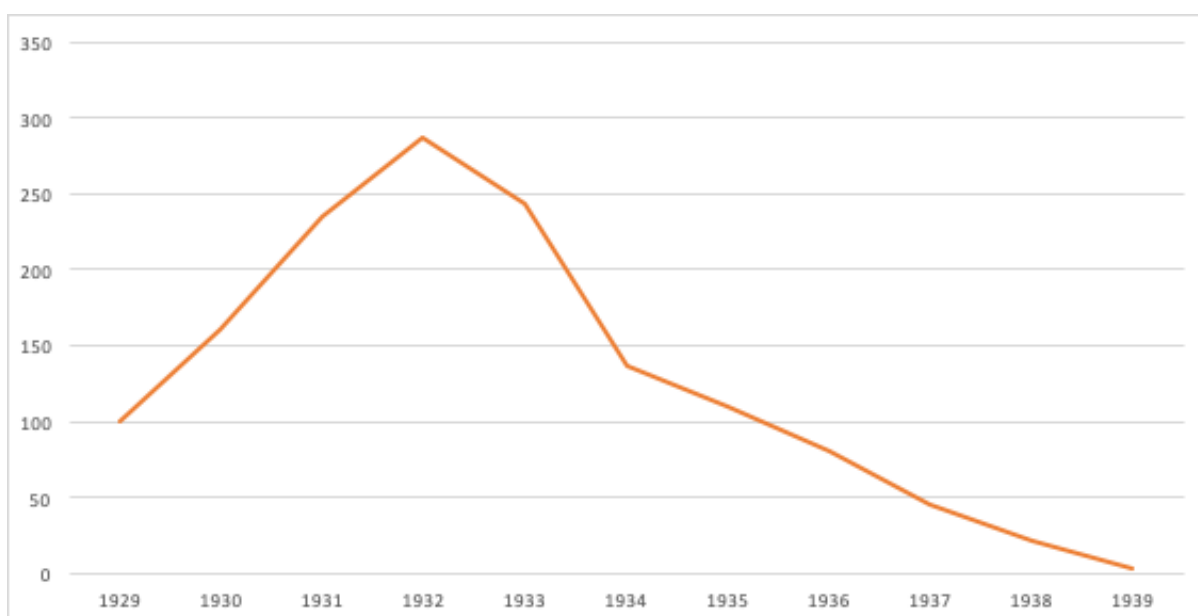
II. Polítiques econòmiques del Tercer Reich

2.1 Mercat laboral i l'evolució salarial

2.1.1 La creació de llocs de treball

En les eleccions anteriors a arribar a la cancelleria, els nazis van fer de la lluita contra l'atur una de les seves prioritats. Un cop al poder, eren conscients que el seu èxit immediat depenia, en bona part, de reduir l'atur del país. La situació en el mes de gener de 1933 era complicada: 2 de cada 5 alemanys amb feina l'any 1929 estaven a l'atur a l'hivern del 1932-33.¹

Gràfic 1: Evolució de l'atur (1929-1939) (base 100=1929).

Font: Overy, R.J (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p. 39.

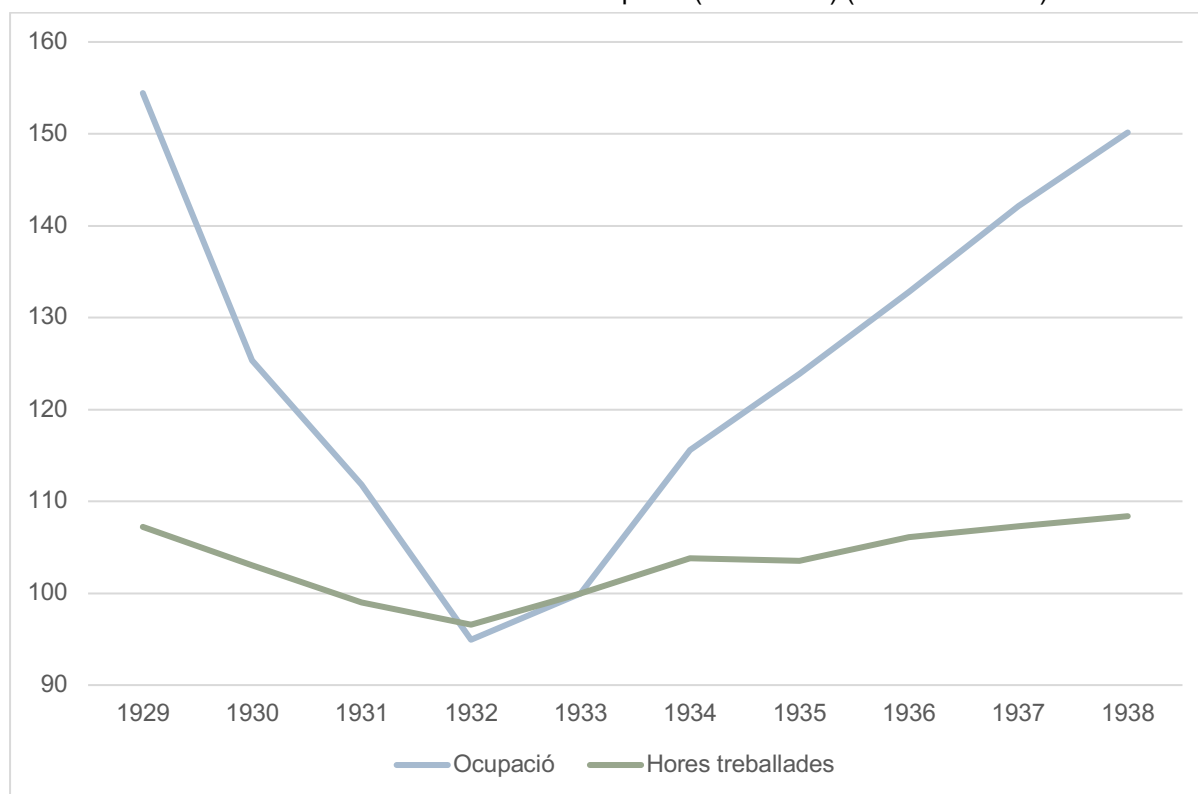
El gràfic 1 mostra que el pic de desocupació fou l'any 1932. Això indicaria que la recuperació de llocs de treball va iniciar-se abans que les polítiques nacionalsocialistes tinguessin un efecte real en l'economia. Amb tot, la reducció es va accelerar a partir del 1934.

Aquest descens fou gràcies la intervenció estatal en el mercat de treball centrat sobretot en l'oferta, el falsejament de les dades i la millora de l'economia.

Per reduir més ràpidament l'atur, el règim va augmentar la rotació dels treballadors, establint jornades laborals menys llargues, com així mostra el gràfic 2.

¹ Overy, R.J (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p. 38.

Gràfic 2: Evolució de les hores treballades i de l'ocupació (1929-1938) (base 100=1933)

Font: Overy, R.J. *War and Economy in the Third Reich* (1994), p.45 i Hachtmann, R. *Labour policy in Industry*, dins de Buchheim, C (ed), *Germany Industry in the Nazi Period* (2008), p.74.

Fins l'any 1934, l'ocupació i les hores treballades van seguir una tendència similar amb diferents elasticitats perquè la primera és més sensible als cicles econòmics. En aquell mateix any i el següent les hores treballades van estabilitzar-se, sobretot en les indústries de consum². Això mostraria, a nivell global, que en el 1934 i 1935 hi havia més treballadors realitzant les mateixes hores de treball. L'any 1936 aquesta tendència es trenca tot i que el valor de les hores treballades l'any 1929 no es varen recuperar fins el 1937.

Una altre mesura fou la creació de serveis obligatoris. Varen afectar sobretot als estudiants que havien acabat els estudis no superiors, els quals van ser enviats a treballar a les zones rurals del país sense rebre cap tipus de retribució. L'administració pública els va comptar com a ocupats, un exercici susceptible de ser qualificat de manipulació de les dades.

Xifres no oficials estimaven que a Alemanya existien un mínim de 1,5 milions d'aturats invisibles³. El gener de 1935, un observador contemporani calculava que encara hi havia 4 milions d'aturats⁴ mentre que les xifres oficials indicaven que n'hi havia un milió menys.⁵ De

2 Gràfic 3 de la pàgina 8.

3 Evans, RJ (2005). *El tercer Reich en el poder*, p.335.

4 Evans, RJ (2005). *El tercer Reich en el poder*, p.335.

5 Overy, RJ (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p.39.

fet, molts investigadors afirmen que la reducció dels primers mesos va ser, en part, gràcies al canvi de criteri en el tractament de les dades⁶.

Per tal d'acabar amb les bosses d'atur juvenil restants, i preparar-se per la guerra, el govern va iniciar el reclutament militar general via decret l'any 1935. Aquesta ordre va afectar a tots els alemanys no jueus majors de 18 anys un cop haguessin complert el període obligatori de sis mesos en el Servei Laboral del Reich. En el moment que es va aprovar el decret, el període de servei obligatori era d'un any, tot i que es van ampliar a dos en el mes d'agost de 1936. La reducció de demanda de treball d'aquest grup, gràcies a la reducció de naixements i la major mortalitat infantil durant la Gran Guerra és un factor que a ajudar a les autoritats.

Una altre operació per controlar la dimensió de la població activa va ser l'intent d'eliminar la dona del mercat laboral. A part de les pressions que van rebre per abandonar els seus llocs de treball, també es va aprovar una altre mesura que les incentivava a adquirir el compromís de no buscar feina: els préstecs per matrimoni.

Les parelles joves que es casaven podien rebre un préstec sense interessos per part de l'Estat si demostraven haver treballat durant 6 mesos⁷ i firmaven el compromís de no reintegrar-se al mercat laboral abans de tornar-lo. El 20 de juny de 1933 es va aprovar un nou decret que reduïa la quantitat a retornar en un 25% per cada fill, a fi de fer-ho més atractiu. En conseqüència, tenir quatre fills extingia l'obligació contreta.

Malgrat l'èxit de la política (en el 1936 un terç dels nous matrimonis van rebre l'ajuda estatal⁸), no va causar l'efecte desitjat per aquells que la van definir. En aquella època homes i dones no competien pel mateix lloc de treball amb la qual cosa els llocs alliberats no despertaven l'interès masculí. Més endavant, les necessitats econòmiques van suavitzar aquestes polítiques. Amb tot, la proporció de dones treballadores va caure amb l'arribada de la dictadura, tal i com s'observa en el gràfic 4.

Per evitar moviments no desitjats en aquest mercat una nova llei publicada el 15 de maig de 1934 establia que qualsevol empresa situada en districtes amb elevats índexs de desocupació necessitava un permís per donar feina a algú fora de la circumscripció. Amb aquesta decisió s'evitava el moviment migratori cap a les zones on hi havia més oportunitats, com la capital, Bremen o Hamburg i, de retruc, baixava la desocupació en les zones amb més aturats.

En general, el règim va utilitzar el control de l'oferta de treball com a estratègia per reduir l'atur. El resultat és que, com apunta Overy, R.J (1994), "it took longer for the economy to return to the employment position in 1929 than it did to reduce unemployment⁹". Això també va generar un altre problema: amb la millora de la marxa de l'economia el país no disposava de mà d'obra suficient per produir els recursos que necessitava.

---

6 Hachtmann, R. *Labour policy in Industry*, dins el llibre Buchheim, C (ed), *Germany Industry in the Nazi Period* (2008), p.74.

7 Per reduir el nombre de subvencions, la llei va limitar la retroactivitat de l'ajut a dos anys.

8 Evans, RJ (2005). *El tercer Reich en el poder*, p. 333.

9 Overy, RJ (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p.45.

2.1.2 El factor treball en la preparació del conflicte

Malgrat que l'objectiu principal era la creació de llocs de treball, el nou govern tampoc va oblidar el seu objectiu primordial, que no era altre que la preparació de la guerra. Un cop controlat l'atur, es va passar d'una política de creació de llocs de treball a una política de col·locació o assignació del *input*, a càrrec de l'ens públic.

Les mesures aprovades buscaven dirigir la força de treball cap els sectors estratègics i facilitar així el rearmament de la nació. Segons la llei referendada el 17 de maig de 1934, els treballadors agrícoles només podien abandonar el seu lloc de treball si n'aconseguien un altre en la indústria del ferro, l'acer, metall o d'altres relacionats amb la guerra. Malgrat la restricció s'hi va acollir molta gent, cosa que va provocar la reducció de recursos humans al camp. L'impacte d'aquesta sobre les collites va obligar a promoure una normativa legal que permetia a les autoritats eliminar aquests nous contractes si així ho requerien les necessitats del moment.

A partir del 1936, amb Hermann Göring com a nou responsable de la política econòmica del règim, es va aprofundir encara més en les polítiques favorables a aquestes indústries. Les noves normatives del seu pla quadriennal consistien en afavorir l'entrada de recursos humans a aquests sectors i dificultar-ne la sortida. Pel que fa a l'entrada, s'obligava a les empreses a contractar treballadors en pràctiques en una quantitat proporcional a les seves plantilles. Pel que fa a les mesures per dificultar la sortida, un exemple fou la imposició als treballadors d'avisar de la seva marxa amb una antelació mínima d'un mes o la prohibició de resoldre cap contracte laboral en vigor.

Aquestes polítiques van provocar una dualització del mercat de treball; on el sector relacionat amb els béns de producció era el que rebia més mà d'obra mentre que la fabricació de béns de consum patia escassetat. Aquest fenomen també es va produir en el nivell d'hores treballades. Si la producció de béns de capital només va necessitar dos anys per recuperar el nivell de 1929 en el cas dels béns de consum van ser sis¹⁰.

Les dones van ser les encarregades d'ocupar els llocs de treball que els homes deixaven. És així com la seva participació en la fabricació de béns de consum va superar la meitat l'any 1939, mentre que en la confecció de béns de producció era del 11%, uns nivells inferiors respecte l'any que els nazis van aconseguir el poder¹¹.

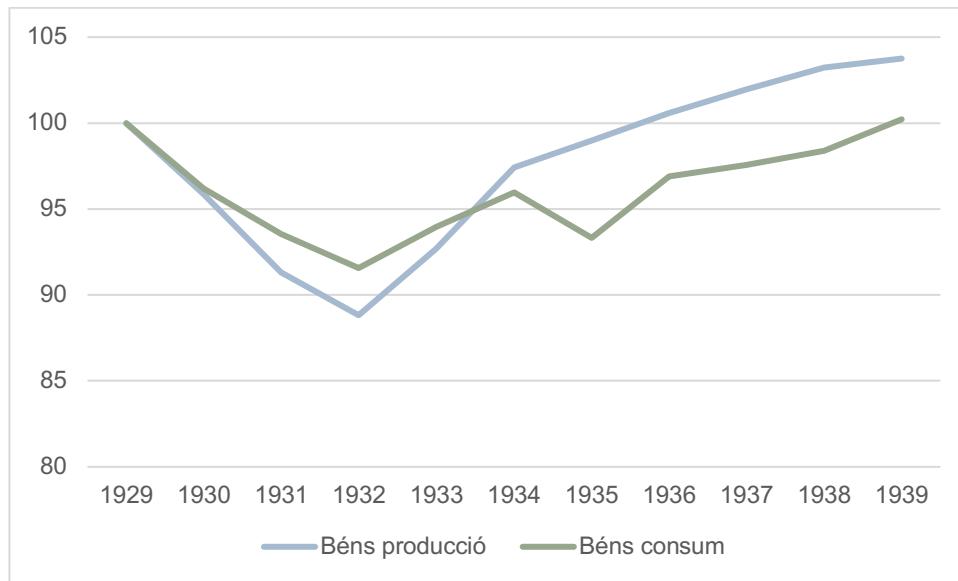
Aquest sistema d'organització dels treballadors tampoc va comptar amb el suport total dels empresaris, que exigien una major llibertat en la contractació de treballadors i també la despolitització de les relacions laborals. El règim les va ignorar perquè això hauria implicat un obstacle en la carrera armamentista que s'havia iniciat.

---

10 Gràfic 3 de la pàgina 8.

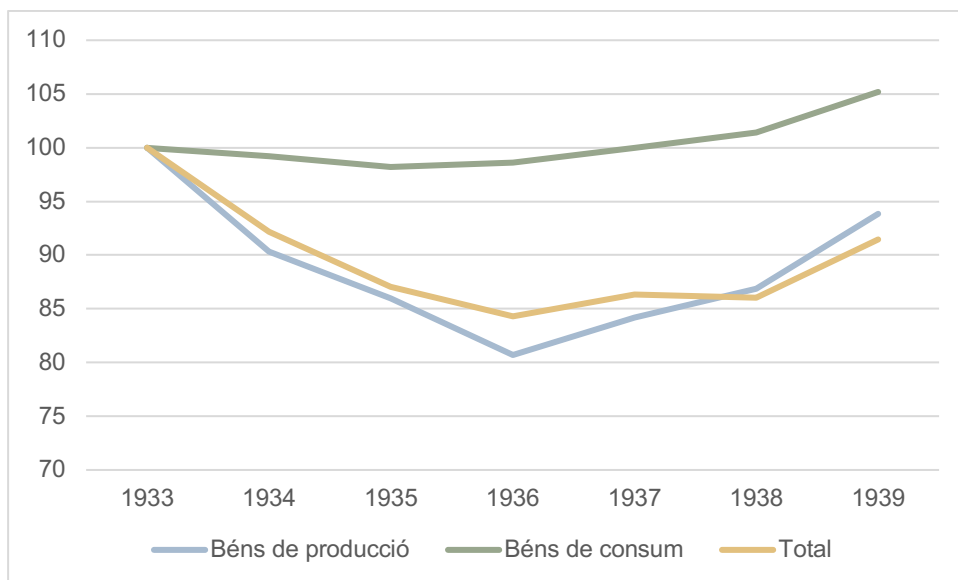
11 Gràfic 4 de la pàgina 8.

Gràfic 3: Hores treballades per setmana en la producció de béns de capital i consum (1929-1939). Base 100 (1929=100).

Font: Buchheim, C et al. (2008). *Germany Industry in the Nazi Period*, p.74.

Gràfic 4: Proporció de dones en la producció de béns de consum i capital (1933-1939). Base 100 (1933=100).

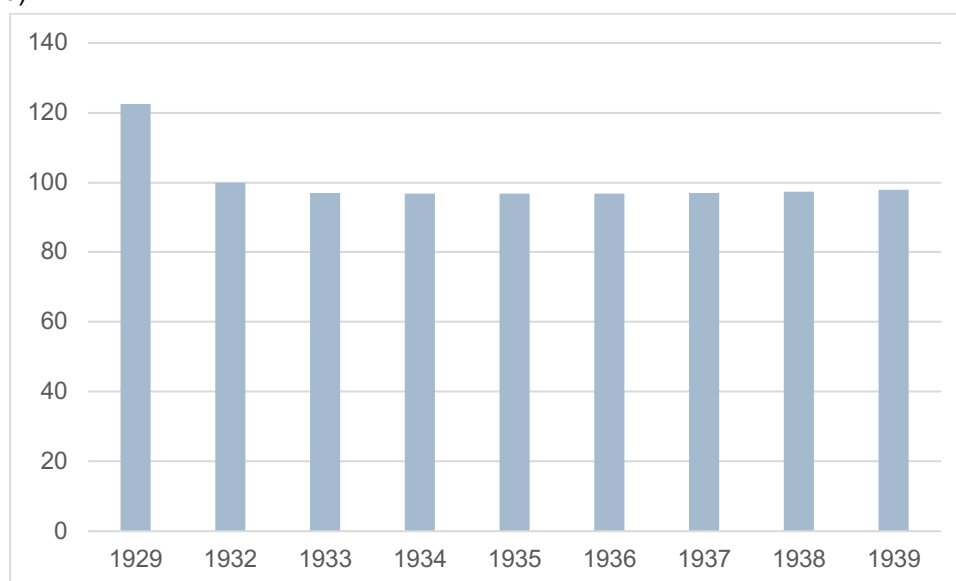

Font: Buchheim, C et al. (2008). *Germany Industry in the Nazi Period*, p.72.

2.1.3 L'evolució dels salaris

La retribució salarial també va quedar sotmesa als interessos del règim. En aquest sentit es va aplicar una política de congelació dels salaris. Dues causes ho expliquen: la primera fou per controlar el consum i fomentar l'estalvi. La segona, per obligar a la població assalariada a treballar més. Si la retribució és fixa i els preus pugen, és necessari treballar més hores per mantenir la mateixa renda.

Gràfic 5: Evolució de la retribució per hora dels treballadors alemanys (1929-1939). Base 100 (1932=100).

Font: Bry, G (1960). *Wages in Germany 1871-1945*, p.239.

La retribució per hora va quedar fixada als nivells del 1926¹². Les causes varien segons l'etapa. En els primers anys, la gran bossa d'aturats i les polítiques de creació de llocs de treball van provocar que la retribució caigués respecte l'any 1932. Després, el creixement econòmic no es va traduir en una millora salarial perquè els treballadors van perdre la seva capacitat d'organització i lluita amb l'arribada del nacionalsocialisme. Tots ells van ser agrupats sota una organització obligatòria anomenada Front de Treball, controlada per l'Estat.

Amb el DAF (*Deutsche Arbeitsfront*) la força obrera només van aconseguir augments dels salaris nominals setmanals (3,25% de mitjana anual¹³). Un creixement menor que les retencions (un 4,95% de mitjana cada any¹²) que servien per finançar el mateix DAF que era, com escriu Livchen, R. (1944), "imposed from above and goes to finance an organization over which the worker has no control and the activities of which are sometimes directly contrary to his interests".¹⁴

¹² Bry, G (1960). *Wages in Germany, 1871-1945*, p.331.

¹³ Taula 1, pàgina 10.

¹⁴ R. Livchen (1944). *Net Wages and Real Wages in Germany*, p.68.

Taula 1: Salaris setmanals nominals en la indústria alemanya (1929-1937)

Any	Salari brut setmanal	Deduccions	
		Import	%
1929	44,09	5,29	12
1930	40,61	4,87	12
1931	35,73	4,47	12,5
1933	30,16	3,77	12,5
1934	32,36	4,21	13
1935	33,15	4,31	13
1936	34,39	4,64	13,5
1937	35,39	4,80	13,5

Font: Livchen, R (1944), *Net Wages and Real Wages in Germany*, p.66.

A part de l'augment de les deduccions també van haver-hi altres polítiques, com establir un topall en la retribució variable als treballadors, limitar el pagament de les hores extres o els complements en espècie com contribucions en plans de pensions o vacances pagades.¹⁵ Pel que fa a la segona, no és va aplicar per evitar la conflictivitat laboral.

La caiguda salarial va ser similar en la majoria de sectors, com mostra la taula 2. D'aquesta manera el règim evitava fluctuacions no desitjades en el mercat de treball.

Taula 2: Evolució dels salaris en els següents sectors, en pfennings per hora (1930-1934).

	1930	1931	1932	1933	1934
Tèxtil	76	72	65	64	64
Construcció	125	117	92	85	84
Paper	94	88	77	76	76
Carbó	121	112	96	96	96
Químic	108	104	87	87	87
Calçat	98	94	79	79	79
Metall	95	90	78	78	78

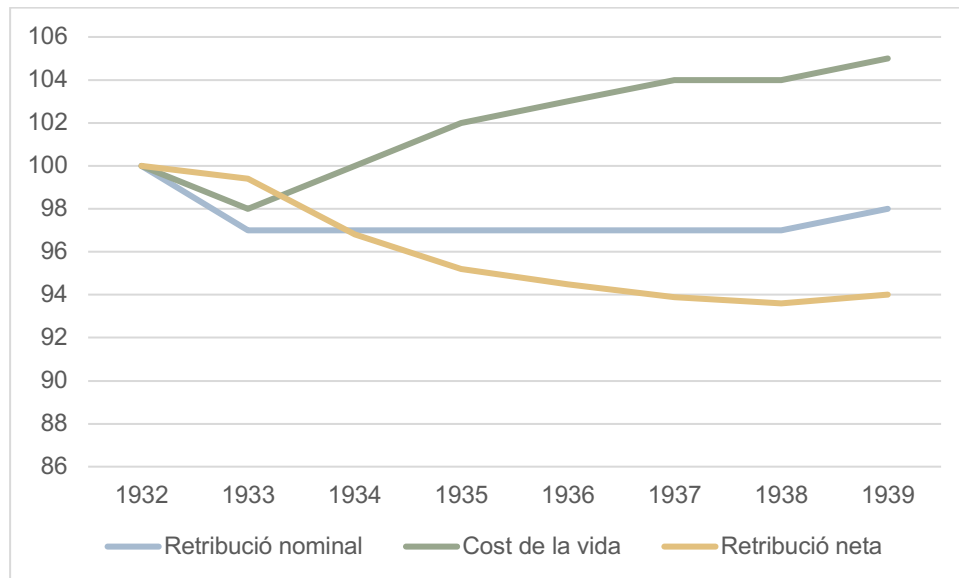
Font: Bry, G (1960). *Wages in Germany, 1871-1945*, p.418-421.

Per conèixer si els treballadors van perdre capacitat adquisitiva, cal analitzar l'evolució del cost de la vida i els salaris reals. El gràfic 6 mostra una evolució divergent entre la retribució per hores, que va quedar estancada, i el cost de la vida, que va créixer. En conseqüència, els salaris reals dels alemanys van caure a partir del 1933. L'arribada del nazisme va provocar l'empobriment de la classe treballadora sense distinció entre sectors.

Amb aquestes dades, és impossible que el consum nacional fos el motor de la recuperació econòmica. Per tant, ha d'haver-hi altres elements que expliquin la transformació de l'economia alemanya. A continuació s'explicarà un: el mercat de capitals.

¹⁵ Bry, G (1960). *Wages in Germany, 1871-1945*, p.236.

Gràfic 6: Evolució dels salaris nominals per hora, cost de la vida i salaris reals per hora (1932-1939). Base 100 (1932=100).

Font: Bry, G (1960). *Wages in Germany, 1871-1945*, p.255 i 262.

2.2 Mercat de capitals i l'evolució de l'excedent empresarial

2.2.1 Les empreses sota el tercer Reich.

Els grans empresaris i industrials alemanys van aprovar la conquesta del poder nazi després que abandonés les idees més socialistes. A més, van agrair l'odi del partit cap al comunisme i la promesa d'acabar amb la resistència obrera. A continuació, veurem si això es va traduir en majors beneficis en el camí.

L'inici del Tercer Reich també va afectar a l'empresa i la seva activitat però no de forma uniforme, a diferència de la majoria dels treballadors. Aquelles que podien (i van) ajudar al règim en els seus projectes, van gaudir d'una legislació clarament favorable. Com escriu Evans, R.J (2007), el mètode dels nazis era *"gestionar la economia a través de un control férreo de la economía de mercado más que mediante la nacionalización o la gestión estatal directa."*¹⁶

Aquest control va consistir en la imposició de barreres d'entrada d'empreses, la vigilància en les inversions, la introducció de regulacions en l'accés a matèries primeres, el control del comerç exterior i la utilització dels contractes públics com a arma política.

¹⁶ Evans. R.J (2005). *El Tercer Reich en el poder*, p.351.

En l'últim cas, el govern va utilitzar la política del pal i la pastanaga. Per exemple, el règim va pressionar al gegant químic I.G Farben perquè desenvolupés i produís carburants sintètics per vehicles a motor i avions, per reduir la dependència del país del petroli. El 14 de desembre 1933 es va firmar un acord mitjançant el qual I.G es comprometia a produir 30.000 tones anuals a canvi del compromís de l'Estat de realitzar-li encàrrecs durant els propers 10 anys.¹⁷ Aquells que no s'adaptaven als interessos del règim se'ls castigava sense cap mena de mirament. Un cas, també el 1933, va ser el d'Hugo Junkers que fou obligat a vendre les seves participacions a dues empreses al Reich per negar-se a servir els interessos militars de la nació. Dos anys després, amb la mort de l'empresari sota arrest domiciliari, les dues companyies es van nacionalitzar i ràpidament van tornar a mans privades.

Les limitacions d'accés a noves empreses tenien motius econòmics i polítics. En el primer cas era per facilitar la concentració d'empreses. En el segon, era per recompensar aquells grups que van permetre als nazis arribar la poder. Per posar cas, el 12 de maig de 1933 el govern va establir la prohibició d'obrir cap tipus de sabateria sense el permís corresponent. El context en el qual es va promoure aquesta llei, més la circumstància de no ser un sector estratègic, fan plausible considerar que aquesta llei responia més a satisfer als interessos del sector que no pas servir els interessos de la nova administració.

Les ingerències també van arribar a les inversions empresarials. L'Estat va agafar un rol cada vegada més dominant per tal de supervisar quins agents invertien i, mitjançant iniciatives i penalitzacions, que els recursos es destinessin d'acord amb les necessitats del poder. Amb la vigilància, les empreses van passar a dependre cada vegada més de l'administració per poder obtenir liquiditat, produint-se una mena de monopoli on el govern tenia la posició dominant. A més, els negocis foren obligats a comprar bons públics, amb unes condicions clarament favorables a l'Estat, cosa que enfortia clarament la posició de l'ens públic. Val a dir que les empreses dedicades al rearmament eren les receptores del capital gestionat per l'estat, en detriment de les empreses que produïen bens de consum. Aquesta vigilància no es va aplicar de manera uniforme establint-se excepcions per aquelles empreses que complissin amb els requeriments legals. En altres paraules, la supervisió era aplicada de forma discrecional.

En el mateix any d'arribar al poder, els nazis van establir controls d'importació en productes alimentaris com l'oli, greixos, blat, ous, etc. Per restringir encara més les importacions no necessàries, només es facilitava divisa estrangera per les que encara estaven autoritzades. Novament, la mesura de control de subministres tampoc es va aplicar de manera uniforme.

Malgrat l'intent, l'economia alemanya mai va aconseguir l'autosuficiència econòmica. Per evitar dèficits en la balança de compte corrent el país va recórrer al *clearing* amb aquells Estats amb els quals va arribar a acords comercials. El *clearing* (compensació en anglès) consistia en establir un compte en el banc central alemany on importadors i exportadors equilibraven les compres i les vendes que es produïen entre els dos països. En 1938,

---

17 Hayes, P (1989). *Industry and Ideology: IG Farben in the Nazi Era*, p.36-47 i 114-120.

Alemanya tenia tractats de *clearing* amb 25 països, concentrats a Sud-Amèrica i l'Europa de l'est.

Amb els que no va subscriure un acord comercial, simplement va suspendre les relacions comercials. En aquestes circumstàncies, les obligacions de l'Estat amb creditors de països sense tractats bilaterals van ser suspesos de forma unilateral i convertits en deute públic, amortitzables a partir de 1945. El Reichsbank va oferir comprar aquest deute pel 40% del nominal, però amb la condició de que els diners obtinguts només es podien exportar en forma de mercaderies¹⁸.

Va ser un sistema molt beneficiós per l'Estat centreeuropeu. Primer perquè Alemanya mai va abonar el patró or formalment. Conseqüentment, la sobrevaloració del marc facilitava els pagaments a l'estranger. Segon, perquè la relació real d'intercanvi era clarament favorable a Alemanya i els països tercers, agrícoles y menys desenvolupats, no trobaven una altre sortida als seus productes. Això va causar que el seu comerç fos cada vegada més dependent del país germànic. En 1939, més del 70% del comerç de Bulgària i més de la meitat del d'Hongria, Romania i Iugoslàvia es realitzava amb Alemanya. El comerç amb aquesta zona es va duplicar durant el nazisme¹⁹.

Pel que fa al sector agrari, la militarització de l'economia va provocar l'expropiació o les compres forçades de terres agrícoles a favor de les forces armades. Entre 1933 i 1938 van provocar la dissolució de 225 comunitats rurals. La construcció de la defensa coneguda com mur occidental, durant els dos últims anys de pau, també va provocar l'abandonament de 5.600 explotacions agrícoles amb 130.000 hectàrees de terra²⁰.

A nivell general, les empreses que van patir més foren aquelles que produïen béns de consum. Entre altres, van ser marginades a l'hora de rebre finançament per part del govern i també van patir restriccions severes, com quotes màximes de producció. De manera evident, totes aquestes accions van provocar nombrosos canvis en el teixit empresarial alemany. El primer va ser la reducció del nombre d'empreses.

La taula 3 en mostra l'evolució entre el 1933 i el 1937. En només cinc anys de règim, es van destruir més de 118.000 companyies, mentre que només van crear-se 86.000 (aproximadament). Això volia dir que per cada societat creada se'n tancaven 1,5. Com a resultat, Alemanya va perdre més de 30.000 empreses en tot el període, sent especialment durs els anys 35 i 36, suposadament d'auge en l'economia del país.

---

18 Feliu, G i Sudrià, C (2007). *Introducción a la historia económica mundial*, p.402 i 403.

19 Feliu, G i Sudrià, C (2007). *Introducción a la historia económica mundial*, p.403.

20 Evans, RJ (2005). *El Tercer Reich en el poder*, p. 347.

Taula 3: Evolució del número d'empreses a territori alemany (1933-1937).

Any	Empreses creades	Empreses destruïdes	Diferencial
1933	12.733	19.155	-6.422
1934	15.540	19.103	-3.563
1935	16.538	25.461	-8.923
1936	17.789	25.528	-7.739
1937	23.865	28.816	-4.951

Font: Bettelheim, C (1972-1973). *La economía alemana bajo el nazismo*, 89.

Aquesta metamorfosi del teixit empresarial alemany va causar el descens generalitzat dels petits propietaris i els artesans en la força de treball alemanya que van veure's obligats a treball per altri. De poc va servir a alguns petits propietaris formar part d'un dels grups socials més fidels a la causa nazi durant el període democràtic entre guerres. En paral·lel a aquest procés, també es va produir una fusió i concentració d'empreses que van ocupar la quota de mercat que deixaven els negocis que abaixaven la persiana.

En relació a les empreses de responsabilitat limitada, l'any 1936 més del 70% de les empreses tenien un capital inferior als 100.000 RM. Tres anys després, aquest grup havia caigut per sota del 64%, resultat esperable si tenim en compte que aquest grup concentra la major part de la reducció de negocis. D'altre banda, les empreses amb més d'un milió de RM, van passar de representar el 4,2% de la mostra a arribar el 6,5%²¹.

La distribució de capital en les societats anònimes l'any 1939 també era desigual: vora del 40% del capital era controlat per només 1,2% de les empreses sota aquesta forma jurídica. Per contra, el grup de societats més nombrosos ajuntava més del 30% de les empreses i només el 2% del capital social²².

No seria cert afirmar que aquest canvi s'iniciés *de facto* amb l'arribada dels nazis al poder. Abans de la Gran Guerra hi havia 600 càrtels al país, mentre que l'any 1937 hi havia 1.700²³. Però també és cert que l'administració tampoc el va aturar perquè la reducció de la competència facilitava dos grans objectius del règim en la militarització de l'economia.

El primer era el control de preus, que s'explicarà més endavant. L'altre era la creació d'economies d'escala per augmentar les dimensions de les empreses i que així aquestes poguessin afrontar les inversions necessàries per la preparació de la guerra. Dos bons exemples són la indústria extractiva, encarregada d'extreure i explotar els recursos del subsòl (gas, minerals i petroli), i la química.

21 Taula 4, pàgina 15.

22 Taula 5, pàgina 15.

23 Bettelheim, C (1973). *La economía alemana bajo el Nazismo*, p.95. El resultat de l'any 1937 només es tracta d'una estimació, ja que ignora càrtels en sectors com l'agricultura, la banca o les assegurances.

Taula 4: Número d'empreses de responsabilitat limitada i proporció respecte el total segons el capital social (1936-1939).

Capital	1936	1939	Diferencia en %
Fins 500 RM	907 (2,31%)	391 (1,66%)	-57
Fins 5.000 RM	2.103 (5,36%)	976 (4,15%)	-54
Fins 20.000 RM	5.865 (14,94%)	2.660 (11,32%)	-55
Fins 60.000 RM	19.075 (48,60%)	10.950 (46,59%)	-43
Fins 100.000 RM	4.104 (10,46%)	2.896 (12,32%)	-30
Fins 500.000 RM	5.563 (14,17%)	4.114 (17,50%)	-26
Fins 1 milió RM	808 (2,06%)	704 (3%)	-13
Fins 5 milions RM	714 (1,82%)	685 (2,91%)	-4,1
Fins 20 milions RM	92 (0,23%)	104 (0,44%)	13
Fins 50 milions RM	18 (0,05%)	25 (0,11%)	39

Font: Bettelheim, C (1972-1973). *La economía alemana bajo el nazismo*, 93.

Taula 5: Capital nominal i número de societats anònimes per capital social l'any 1939. En parèntesi, la proporció respecte el total

Capital	Número de societats	Capital (M de RM)
Fins 5.000 RM	36 (0,67%)	0,2 (0,001%)
Fins 50.000 RM	200 (3,74%)	4,4 (0,02%)
Fins 100.000 RM	290 (5,42%)	17 (0,08%)
Fins 500.000 RM	1.687 (31,52%)	402,4 (1,98%)
Fins 1 milió RM	842 (15,73%)	542,3 (2,67%)
Fins 2 milions RM	1.629 (30,43%)	3.403,2 (16,74%)
Fins 20 milió RM	474 (8,85%)	4.181,8 (20,57%)
Fins 50 milions RM	132 (2,47%)	3.807 (18,73%)
Més de 50 milions RM	63 (1,18%)	7.967 (39,20%)

Font: Bettelheim, C (1972-1973). *La economía alemana bajo el nazismo*, 91.

Pel que fa a la primera, l'any 1932 existien 51 societats, que disposaven d'un capital social de 2.858 milions de RM. L'any 1938, només n'existien 29 amb uns recursos totals de 2.139. El capital per empresa va créixer de 56 milions de RM a 73²⁴.

Respecte el sector químic, en l'any anterior l'arribada de Hitler a la cancelleria, hi havia 464 societats que disposaven d'un capital nominal de 1.925 milions de RM (4,1 milions cadascuna). Un any abans de la guerra, el número d'empreses havia caigut fins a 254, amb un capital total de 1.924 milions. Cal dir que aquesta no és una distribució uniforme, ja que els 7 negocis més importants del sector disposaven d'un capital total de 1.163 milions de RM, resultant en 166 milions per empresa.²⁵

24 Bettelheim, C (1973). *La economía alemana bajo el nazismo*, p.92.

25 Bettelheim, C (1973). *La economía alemana bajo el nazismo*, p.92.

En el marc d'aquesta nova legislació on es discriminaven a determinats negocis en benefici d'altres, és esperable que aquelles empreses que comptaven amb el favor del règim van aconseguir una major quantitat de beneficis des de l'arribada del nazisme al poder. Ho analitzarem a continuació.

2.2.2 L'evolució dels beneficis i l'excedent empresarial

En una economia oberta, sense intervenció de l'Estat, els beneficis permeten a les empreses realitzar la seva activitat i també incentiva la competència, doncs més beneficis incentiven el progrés tècnic i augments de l'eficiència productiva (si augmenta la inversió).

Els nazis, a partir de les seves polítiques, van aconseguir substituir-ne una. Aquests ja no incentivaven la competència perquè les empreses concorrien en un mercat supervisat. La intenció del règim era que aquestes no repartissin els beneficis, per augmentar el seu capital. D'aquesta manera podien realitzar els projectes que el règim necessitava sense dependre de tercers.

És per això que l'any 1934 el règim va establir un percentatge màxim pels dividends de les empreses: totes aquelles empreses que paguessin dividends superiors al 6 per cent dels beneficis haurien de comprar deute públic pel mateix valor que havien superat el límit establert²⁶. En conseqüència, mentre l'any 1933 els beneficis que no es varen repartir entre els accionistes pujaven a 170 milions de marcs, l'any 1934 la xifra va augmentar a 1.200 milions i un any abans de l'inici de la guerra, a 3.420 milions. En el mateix any 1938, la quantitat que si es va repartir en dividends pujava a 1.200 milions; els beneficis no repartits triplicava la quantitat que havien rebut els accionistes en l'any 1938²⁷. De tota manera, la mitjana dels dividends es va incrementar del 2,9 per cent en 1932-1933 al 5,6 l'any 1938-39²⁸.

Resultaria injust afirmar que tot van ser avantatges per a les grans empreses: van veure la seva llibertats d'actuació limitades i van veure's obligades a limitar els dividends que es donaven als accionistes. Tanmateix les que tenien el favor del règim van veure com la seva posició millorava. Per un costat no estaven subjectes a la major part de les restriccions, i per l'altra no tenien la preocupació d'enfrontar-se al moviment obrer, que havia estat desactivat pel règim. Per acabar-ho d'adobar, i a diferència dels treballadors, no van veure la seva renda congelada.

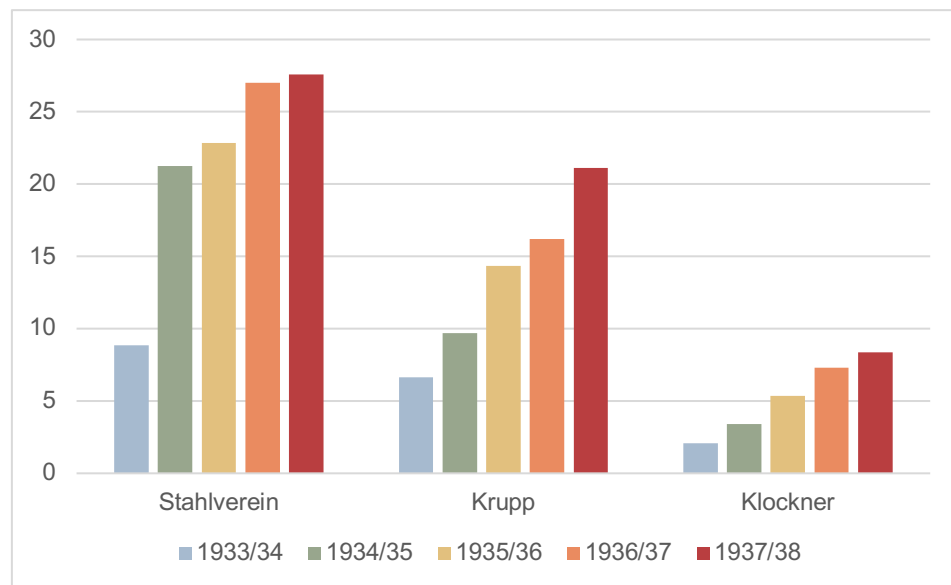
---

26 Feliu, G i Sudrià, C (2007). Introducció a la història econòmica mundial, p.402 i Schweitzer, Arthur (1946). *Profits Under Nazi Planning*, p.8.

27 Schweitzer, Arthur (1946). *Profits Under Nazi Planning*, p.8.

28 Schweitzer, Arthur (1946). *Profits Under Nazi Planning*, p.8.

Gràfic 7: Evolució dels beneficis de les següents empreses productores de ferro i acer (1933-1938).

Font: Overy, R.J (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p.107.

En definitiva, i d'acord amb aquests resultats en comparació amb el primer apartat, els grans empresaris van sortir més beneficiats que els treballadors, al menys durant l'etapa estudiada.

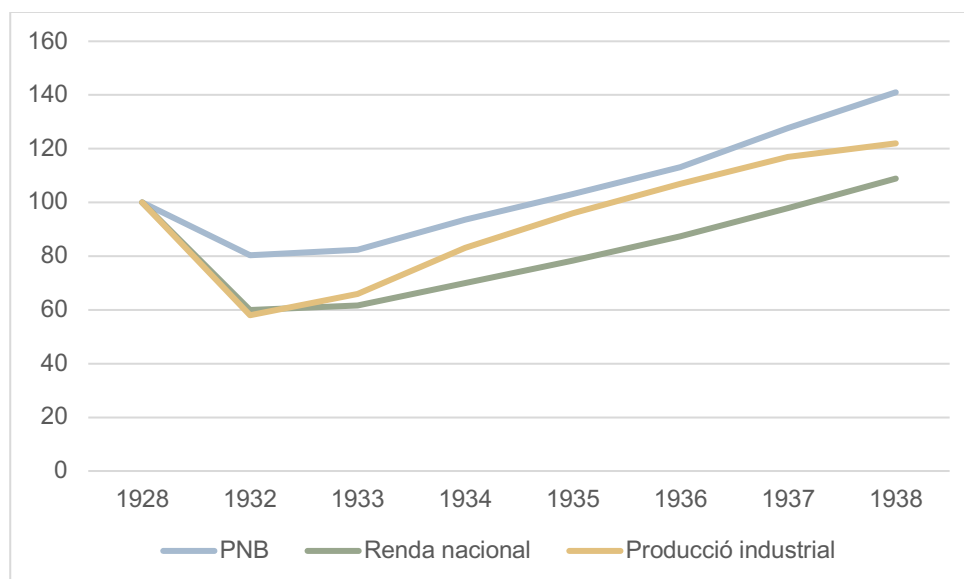
2.3 Les polítiques macroeconòmiques del règim

En aquest capítol explicarem la política fiscal, monetària i el rol de la inversió en la transformació de l'economia que van permetre a Alemanya entrar en guerra l'any 1939. Comencem per analitzar l'evolució de les figures macroeconòmiques més conegudes, com ara el PNB (producte nacional brut), la renda nacional i la producció industrial.

La seva evolució es veu en el gràfic 8, que mostra com la producció industrial va experimentar un gran creixement, a diferència de la renda nacional. Mentre que el règim només va necessitar tres anys per recuperar la força productora, la suma dels rendiments del treball i del capital van trigar 10 per recuperar els nivells de 1928.

Durant l'època i en els anys següents a la caiguda del nazisme s'ha intentat argumentar que el règim va seguir polítiques keynesianes per aconseguir la recuperació econòmica. Aquesta afirmació no resulta exacte per diverses raons que s'intentaran explicar a continuació. Primer, amb la política fiscal.

Gràfic 8: Evolució del PNB (preus 1928), renda nacional i la producció industrial (base 100=1928).

Font: Guillebauld, C (1939). *The economic recovery of Germany (1933-1938)*. p. 277.

2.3.1 La política fiscal

La taula 6 mostra l'evolució dels ingressos, la despesa pública total i els recursos destinats al rearmament entre els exercicis fiscals de 1928-29 i 1938-39. La taula 7 mostra el progrés de la inversió en el país durant el mateix període, separat per aquella realitzada per l'administració pública i la realitzada pels agents econòmics.

Taula 6: Evolució de la ingressos i despesa pública i en rearmament (bn de RM)(1928-1939).

	Ingressos públics	Despesa pública	Rearmament
1928-29	9	13	0,7
1932-33	6,6	9,2	0,7
1933-34	6,8	8,9	1,6
1934-35	8,2	12,6	3,2
1935-36	9,6	14,1	5,5
1936-37	11,4	17,3	10,3
1937-38	13,9	21,4	10,9
1938-39	17,7	32,9	17,2

Font: Overy, R.J (1994). *War and economy in the Third Reich*, p. 59.

És cert que la despesa pública va créixer un 130% en 10 anys, fins al punt que aquesta representava el 33% del PNB²⁹ l'any 1938.

²⁹ Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery, 1932-1938*, p.32.

Taula 7: Inversió pública i privada a Alemanya (1928-1938) en bn RM.

	1928	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Inversió pública	6,6	2,2	2,5	4,6	6,4	8,1	8,4	10,3
Inversió privada	9,7	0,3	3,2	4,7	7,2	9,2	10,5	12,2
Accions en mans privades	2,5		0,1	0,1	0,3	0,6	0,7	0,9
Inversió neta % renda nacional	9,3			5,3	8,8	11,5	13,1	15,7

Font: Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery, 1932-1938*. p. 34.

I també és inequívoc que la inversió del país va evolucionar positivament des de l'ascens al poder del partit. En l'any 1928, la inversió bruta representava el 18% de la renda nacional mentre que vuit anys després era el 26%³⁰, gràcies sobretot al creixement de la inversió pública. Entre el 1933 i el 1938, el 45% de la inversió bruta va ser pagada mitjançant fons públics³¹.

Per contra, un dels principals canals receptors de l'expansió de la despesa pública era el rearmament i no en sectors per incentivar el consum i l'activitat econòmica. La despesa en rearmament es va multiplicar per 23 en només 10 anys, talment que la proporció d'aquesta respecte el total va passar del 7,6% en l'exercici 1932-33 al 52,27% en el 1938-39.

A banda d'això, una política fiscal keynesiana expansiva no només consisteix en l'expansió de la despesa i inversió pública: també ha de venir acompanyada d'una reducció d'impostos. L'augment dels ingressos públics va venir, en una bona part, per culpa de l'augment de la càrrega impositiva sobre empreses i particulars. Mentre que la recaptació impositiva l'any 1929 representava el 17,8% de la renda nacional, l'any 1936 el valor estava prop del 25%³².

Aquest augment va resultar insuficient per compensar l'expansió de la despesa, tal i com mostra el gràfic 9. Per contrarestar-ho, l'Estat va recórrer a l'emissió de deute públic i els MEFOS.

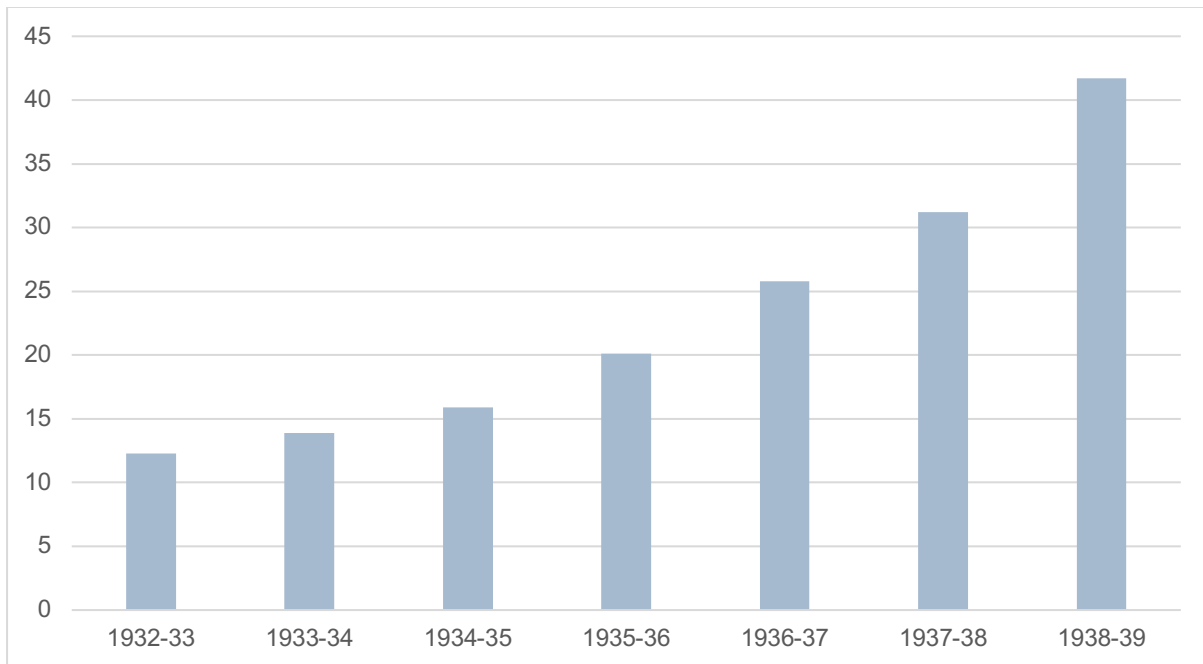
El Mefo (Metallurgische Forschungsgesellschaft) va ser un holding creat per l'Estat per dotar al Reich de finançament extra per costejar la creació de la maquinària de guerra. Aquesta corporació paraestatal comprava amb efectes o pagarés, que es descomptaven al banc central del Reich. D'aquesta manera, l'interès extra que s'havia de pagar quan arribava el moment de satisfer l'import era compensat amb l'expansió de l'economia. No va ser més que una manera de maquillar el dèficit fiscal i l'augment de la despesa en defensa.

30 Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery, 1932-1938*, p.32.

31 Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery, 1932-1938*, p.32

32 Poole, K.E (1939). *German financial Policies, 1932-1939*, p. 173.

Gràfic 9: Evolució del deute públic alemany en bn de RM 1932-1938.

Font: Overy, R.J (1996). *The Nazi economic recovery 1932-1938*, p.43.

Cal dir que aquesta estratègia només es va utilitzar durant els primers anys del règim i que, a partir de 1936, l'Estat simplement comprava a crèdit. Això explica com el creixement en els últims anys de la sèrie que es veu en el gràfic 9.

En definitiva l'assignació dels recursos va derivar en una distribució totalment ineficient. En un constatat hi havien mercats amb tanta liquiditat que utilitzaven una part per tornar els deutes pendents en l'altre, empreses no en disposaven per continuar la seva activitat. És per això que l'expansió de la inversió, en el cas nacionalsocialista, no es va traduir en una economia més eficient. Hi ha dues raons que expliquen el perquè.

La primera, per la dualització de l'economia i apostar per sectors amb una productivitat més baixa. I, com bé diuen Feliu, G i Sudrià C. (2007),

El material militar no produce crecimiento real, más allá de su propio crecimiento, dado que no sirve ni para el consumo ni para la producción de otras mercancías sino sólo para ser almacenado o, en el peor de los casos, para su destrucción.³³

En la taula 8 s'observa com les decisions nazis van causar la dualització de l'economia. Cal dir que la raó no era que una fos més productiva que l'altre, sinó que disposava de més recursos per realitzar les seves activitats.

33 Feliu, G i Sudrià, C (2007). *Introducción a la historia económica mundial*, p.404.

Taula 8: Productivitat per home en determinats sectors a Alemanya l'any 1936, base 100 (Regne Unit 1935=100).

	Indústria capitals	Indústria consum
Mitjana no ponderada	111	88
Ponderada output RU	123	87
Ponderada output ALE	117	79

Font: Rostas, L (1943). *Industrial production, Productivity and Distribution in Britain, Germany and United States*, p.46.

L'altre és que, amb la congelació salarial i l'eliminació dels sindicats, moltes empreses van recórrer a polítiques intensives en treball, sobretot aquelles que tenien restringides l'accés a la inversió, pública o privada. A més, amb una demanda interna sota mínims i una economia cada vegada més aïllada a nivell internacional, les empreses no tenien cap incentiu en invertir en millor maquinària. Overy, RJ (1996) també apunta cap a una direcció semblant:

Because the State assumed increasing responsibility for the economy, and for large areas of investment in particular, the normal market pressures for improving efficiency and for innovating were often lacking. Instead it became necessary for the State itself to encourage a higher level of (...) efficiency.

D'aquesta manera, la productivitat industrial només va incrementar-se, de mitjana, un 1,3 per cent anual entre 1929 i 1938, mentre que durant la dècada dels 50 va créixer a un 4,7 per cent anual³⁴. Pel que fa a la laboral en el seu conjunt, aquesta va quedar estancada durant tot el període nacionalsocialista.

Taula 9: Productivitat home/hora a Alemanya (oest després IIGM) 1933-1954. Base 100 (1936=100).

Any	Output/home
1933	92,3
1934	92,3
1935	99,6
1936	100
1937	99,1
1938	98,3
1949	91,9
1950	106,4
1951	113,6
1952	117,4
1953	125,1
1954	131,9

Font: Hachtmann, R(2008). *Labour Policy in Industry*, dins de Buchheim, C, *German Industry in the Nazi Period*, p. 73.

34 Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery, 1932-1938*, p.33 i 53

2.3.2 La política monetària

Per reactivar l'economia, el règim també va aplicar una política monetària expansiva, amb una reducció dels tipus d'interès nominals que van implicar l'augment de la circulació del diner en el país. Això no va reactivar el consum perquè els tipus d'interès reals van ser elevats durant tot el període.

Taula 10: Evolució del tipus d'interès del Reichsbank i el diner en circulació (1929-1938).

	1929	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Tipus d'interès Reichsbank	7,11	5,21	4	4	4	4	4	4
Diner en circulació (bn RM)	16,4	13,4	13,9	15,7	16,7	18,1	20	23,7

Font: Poole, K.E (1939). *German financial Policies 1932-1939*, p. 159 i Overy, R.J (1996). *The Nazi economic recovery 1932-1938*, p.43.

El motiu que explica això va ser el fort control de les divises per part de les autoritats i la aplicació selectiva del patró or, que implicava l'exportació de la crisi cap a l'estranger.

L'estabilitat del patró or consisteix en què un país ha tenir una massa monetària proporcional a les seves reserves d'or. Si els inversors detectaven que el conjunt pecuniari era superior a les reserves d'or del banc central del país, aquests immediatament canviaven el paper moneda pel metall. Per evitar-ho, el banc central havia de disminuir l'emissió de moneda i augmentar els tipus d'interès, generant un alentiment de l'economia.

Amb l'aïllament de l'economia alemanya i la regulació d'entrada i sortida de divises el règim només garantia la conversió en aparença. Per tant, podia baixar els tipus d'interès nominals i augmentar el diner en circulació sense la preocupació de perdre reserves d'or. És així com el país va aconseguir en el 1935 mantenir el mateix tipus de canvi que en 1929 malgrat comptar amb menys del 20% de reserves d'or³⁵.

Aquest recurs, juntament amb el control de salaris i els preus va permetre a les autoritats fer créixer la massa monetària i alhora mantenir tipus d'interès alts per fomentar l'estalvi. També van haver altres mesures més indirectes. Una d'elles va consistir en que els treballadors cedissin part dels seus salaris a canvi de la promesa del règim de rebre el cotxe del poble (*Volkswagen*). A finals de 1939, 270.000 persones van entregar 110 milions de marcs a l'Estat tot i que hi ha figures que augmenten el nombre de contribuents fins a 340.000³⁶. Ningú va

35 Eichengreen, B. & Sachs, J. (1985). Exchange rates and economic recovery in the 1930s

36 Evans, R.J (2005). *El Tercer Reich en el poder*, p.338.

rebre un Volkswagen a canvi, tot i que alguns si que van rebre compensacions a canvi com creuers pagats o entrades culturals. Aquesta compensació no va deixar de ser una altra manera de controlar el consum no relacionat amb el rearmament.

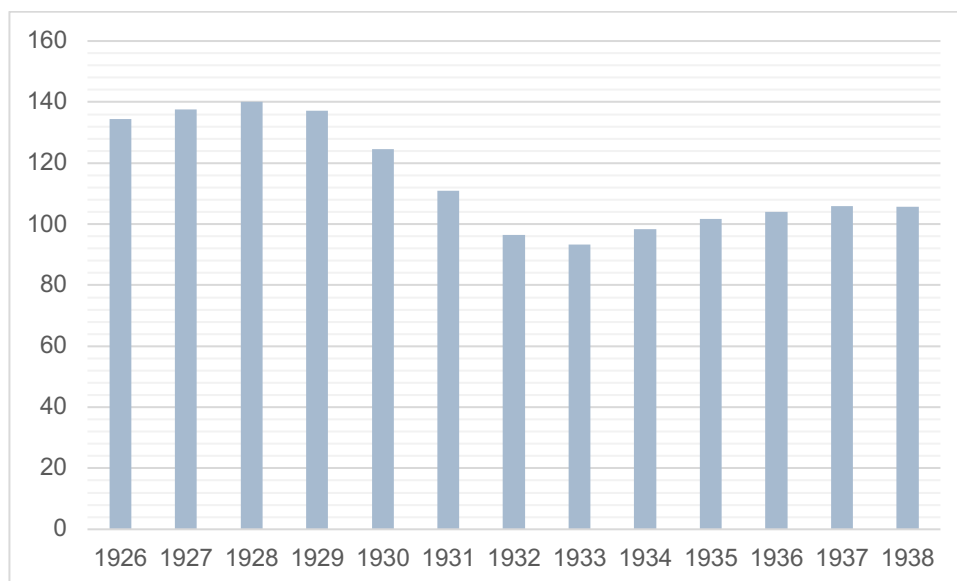
Durant la guerra, aquestes polítiques van continuar per fer créixer l'estalvi de les famílies i sobretot reduir el consum. Però les polítiques monetàries no només es van limitar en el control de la massa monetària: el règim també va intervenir sobre els preus.

2.3.2.1 La intervenció sobre els preus

A diferència del salaris, que van ser sotmesos a control, poc després de l'arribada del nou règim, la regulació dels preus fou molt més esglaonada: primer es varen establir en sectors molt concrets i l'any 1936, davant l'augment generalitzat en determinats sectors, el control es va estendre al global de l'economia.

Això explicaria perquè durant els primers anys del règim van haver una petita fluctuació a l'alça que va establitzar-se amb el pas del temps.

Gràfic 10: Evolució dels preus a Alemanya (1926-1938), base 100 (1913=100).

Font: Poole, K.E (1939). *German financial Policies 1932-1939*, p.224.

Un dels pocs sectors on el nazisme va poder aplicar la seva visió de l'economia, per molt difosa i confusa que fos, va ser en l'agricultura. Dues raons ho justificaven: assegurar la producció i recompensar els agricultors, que van ser de les classes socials més lleials al moviment des dels seus inicis. No només es buscava la regulació dels preus sinó també augmentar la renda del sector agrícola.

D'aquesta manera, el règim va fixar els preus mínims que els majoristes havien de pagar pels productes agraris. Com en altres casos, la mesura no va ser homogènia i també variava segons els productes. Si es prenen els preus pagats abans de la Gran Guerra com a base 100, l'any 1932/33 els preus eren el 77% d'aquest valor³⁷. Per l'any 1935/36, els preus ja superaven els nivells anteriors a la Primera Guerra Mundial. Un dels sectors més beneficiats van ser la ramaderia, que cobrava fins a 29 punts més que durant el principi de segle³⁸. Els cereals i el blat, en canvi, no van notar tanta diferència, amb increments de 8 i 1 punts respectivament³⁹.

Per evitar que el cost d'aquesta intervenció la paguessin els consumidors, el règim va establir preus màxims per les empreses que venien aquests productes, veient com els seus marges es feien cada vegada més petits. Com a resultat, mentre que els costos d'aquestes empreses van augmentar en 18,1 punts (86,8 en 1933 i 104,9 en 1936, sent l'any 1913=100), els preus només varen augmentar en 9,1 (113,3 i 122,4 respectivament)⁴⁰.

Tal i com s'ha comentat en el segon apartat, es va produir un procés de concentració d'empreses incentivat des del règim. La reducció de la competència va facilitar la tasca de vigilància dels reguladors que pressionaven a les empreses perquè mantinguessin els preus constants. Fins i tot el règim establia la condició als nous càrtels de comprometre's amb l'estabilitat dels preus a canvi d'aprovar les fusions.

D'altre banda, els productors van intentar burlar aquesta legislació sobre els preus de tres maneres: reduint l'oferta, incrementat d'aquesta manera els possibles beneficis mitjançant la reducció dels costos, produint els béns a una qualitat inferior o venent els productes en mercats paral·lels als legals. En qualsevol cas, el consumidor final n'era el màxim perjudicat.

La regulació seguia la màxima prioritat del règim: mantenir els preus dels béns de producció estables i augmentar els dels béns de consum per desincentivar-ne el seu consum. Les gràfiques 12 (evolució dels preus segons el tipus de bé) i la 13 (estudiant l'evolució d'alguns en concret) mostren aquesta realitat.

En definitiva, les polítiques nazis no van ser keynesianes o, si s'és generós, només ho van ser en la superfície. Malgrat que la despesa pública i la inversió van augmentar el destí principal va ser el rearmament. El problema és que la política fiscal no va ser realment expansiva perquè els impostos també van pujar. La política monetària, basada en una aplicació injusta del patró or i control de preus, va provocar l'augment dels costos en

---

37 Hamburger, L (1943). *How the nazis controlled business*, p. 47.

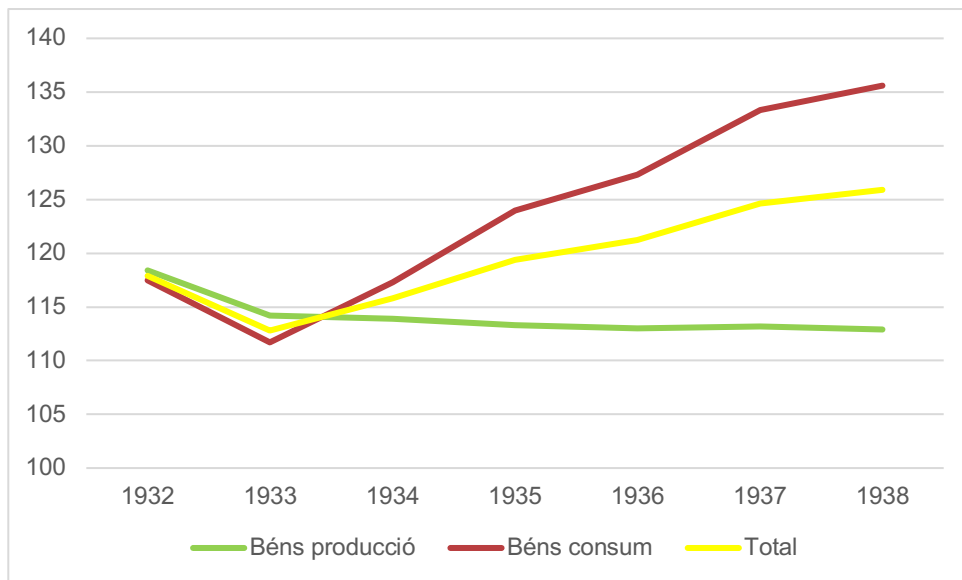
38 Hamburger, L (1943). *How the nazis controlled business*, p. 47.

39 Hamburger, L (1943). *How the nazis controlled business*, p. 47.

40 Hamburger, L (1943). *How the nazis controlled business*, p. 48.

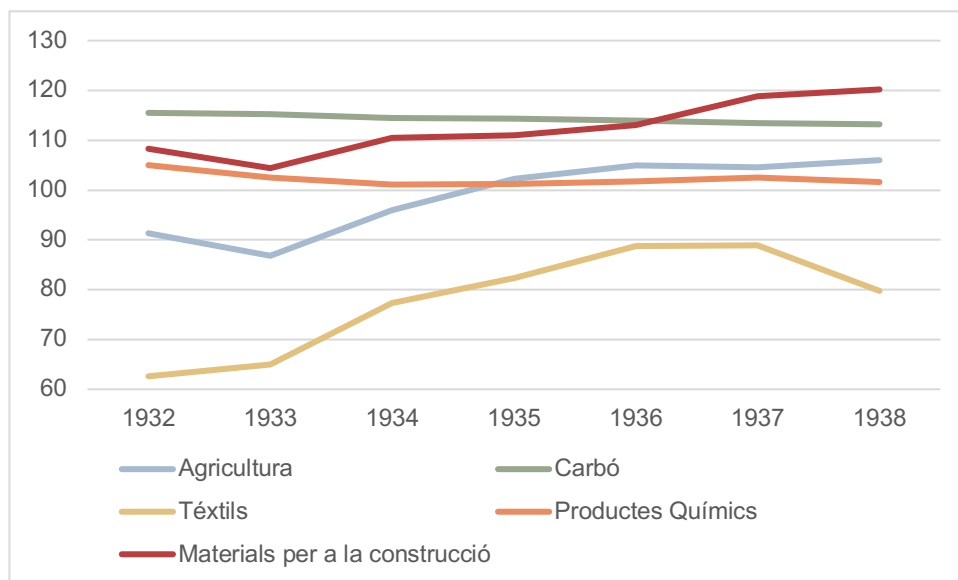
productes més consumits per la població com la roba, el menjar i dels béns de consum en el seu conjunt.

Gràfic 11: Evolució dels preus de béns de consum i de producció de productes acabats (1932-1938). Base 100 (1913=100).

Font: Poole, K.E (1939). *German financial Policies 1932-1939*, p.224.

Gràfic 12: Evolució dels preus en determinats productes (1932-1938). Base 100 (1913=100).

Font: Font: Poole, K.E (1939). *German financial Policies 1932-1939*, p.225. Nota: el valor de 1938 es només del mes de juny.

La producció industrial sí que va experimentar una millora considerable entre el 1933 i el 1939, però no gràcies a la demanda interna sinó gràcies a un sistema econòmic opac, basat en el vassallatge i on les regulacions s'aplicaven de forma arbitrària per tal de beneficiar a un grup reduït d'empreses i al propi Estat. Això va implicar que el creixement del *output* no es fonamentés en millores de la productivitat, el progrés tècnic o millores en la organització empresarial sinó en l'ús intensiu dels factors productius, sobretot el treball.

Però la raó principal que descarta, des del meu punt de vista, a les polítiques econòmiques nazis com a keynesianes és que no comparteixen la raó d'existència: la segona busca reactivar la economia mitjançant polítiques per augmentar la renda de la població que de retruc augmentaria el consum. Les polítiques econòmiques del partit nazi només buscaven la preparació de la guerra sense considerar els costos que aquestes podien provocar sobre l'economia o sobre la població. I aquests costos van ser evidents, com es veurà a continuació.

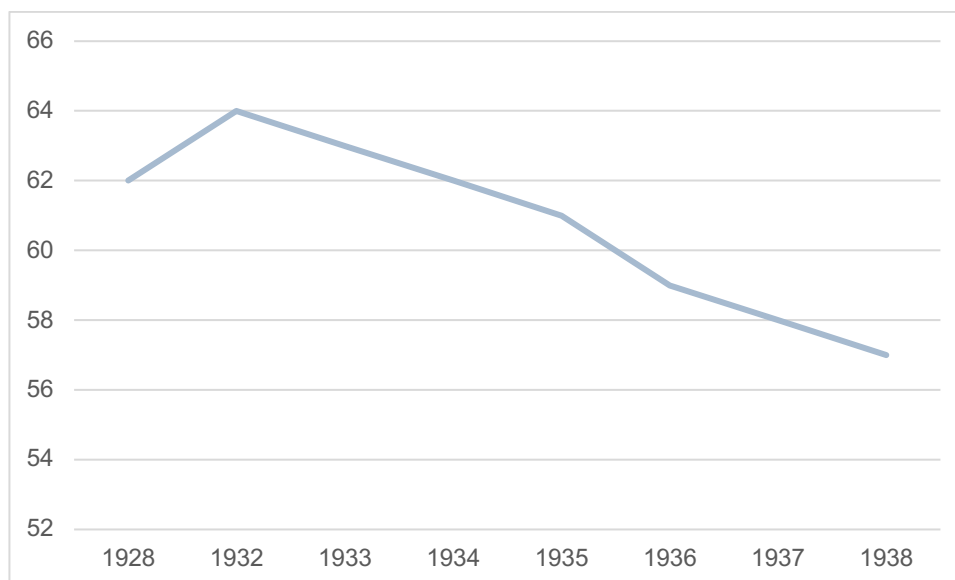
III. La transformació dels nivells de vida

3.1 La evolució en la desigualtat de la renda

Com s'ha mostrat en la primera part del treball, l'evolució dels salaris i de l'excedent empresarial va ser divergent. Mentre que els salaris, en la seva majoria, van quedar congelats, els beneficis empresarials es varen multiplicar. Altrament, també és cert que el govern va limitar la proporció que les empreses podien destinar a dividends.

Una primera dada que ens pot ajudar a explicar com es distribueix la renda en un país és la participació dels salaris respecte el total nacional. A part d'ajudar a explicar l'activitat econòmica, també ens dóna una primera imatge de l'evolució de les desigualtats.

Gràfic 13: Evolució de la participació salarial respecte la renda.

Font: Overy, R.J (1996). *The Nazi Economic Recovery 1932-1938*, p. 32.

L'arribada dels nazis va provocar la caiguda de la proporció de les rendes dels treballadors sobre la nacional. Mentre que l'any d'arribar al poder els salaris representaven el 63% del global, l'any 1938 eren el 57%. El decreixement es va intensificar a mesura que s'apropava el conflicte.

Si les rendes de treball van perdre importància respecte a la nacional, això generalment implica que les rendes de capital van guanyar més importància durant l'etapa analitzada, gràcies a les polítiques del règim que incentivaven el seu creixement per tal que les empreses també col·laboressin en l'esforç militar.

A més ja s'ha esmentat que el teixit empresarial alemany va patir canvis importants, amb concentracions i fusions d'empreses a més de la creació de càrtels en determinats sectors. La política del govern en la fixació de preus màxims i el fet de crear un sistema basat en el clientelisme amb diferents empreses ha ajudat a explicar el creixement dels beneficis.

Aquesta dada per si sola resulta insuficient. Per conèixer si va haver un augment en la desigualtat de la renda, cal analitzar l'evolució dels dividendes ja que aquests són els guanys que obtenen els propietaris, és a dir, la seva renda. En l'apartat on s'analitzava el benefici empresarial s'ha provat l'increment del percentatge dels beneficis destinats als dividendes, sempre respectant els límits legals. En la taula 11 un cas concret com la indústria de l'automòbil.

Taula 11: Beneficis i dividendes en la indústria de l'automòbil (en M de RM).

Any	Beneficis	Dividendes	% dividendes sobre beneficis
1928	7,7	3,6	46,75
1929	8	5,6	70
1930	4,6	1,9	41,30
1931	0,2	0,1	50
1932	0,9	0,9	100
1933	8,2	1,2	14,63
1934	21,8	2,6	11,93
1935	27,3	8	29,30

Font: Overy, R.J (1994). *War and Economy in the Third Reich*, p.78.

El sector va sortir clarament afavorit amb el canvi de règim. Només l'any en que Hitler va prendre possessió com a canceller, les empreses ja havien igualat el millor registre de beneficis abans del 1933, mentre que els dels anys 1934 i 1935 multiplicaven per tres el resultat registrat el 1929. Els dividendes també van créixer, però no al mateix ritme.

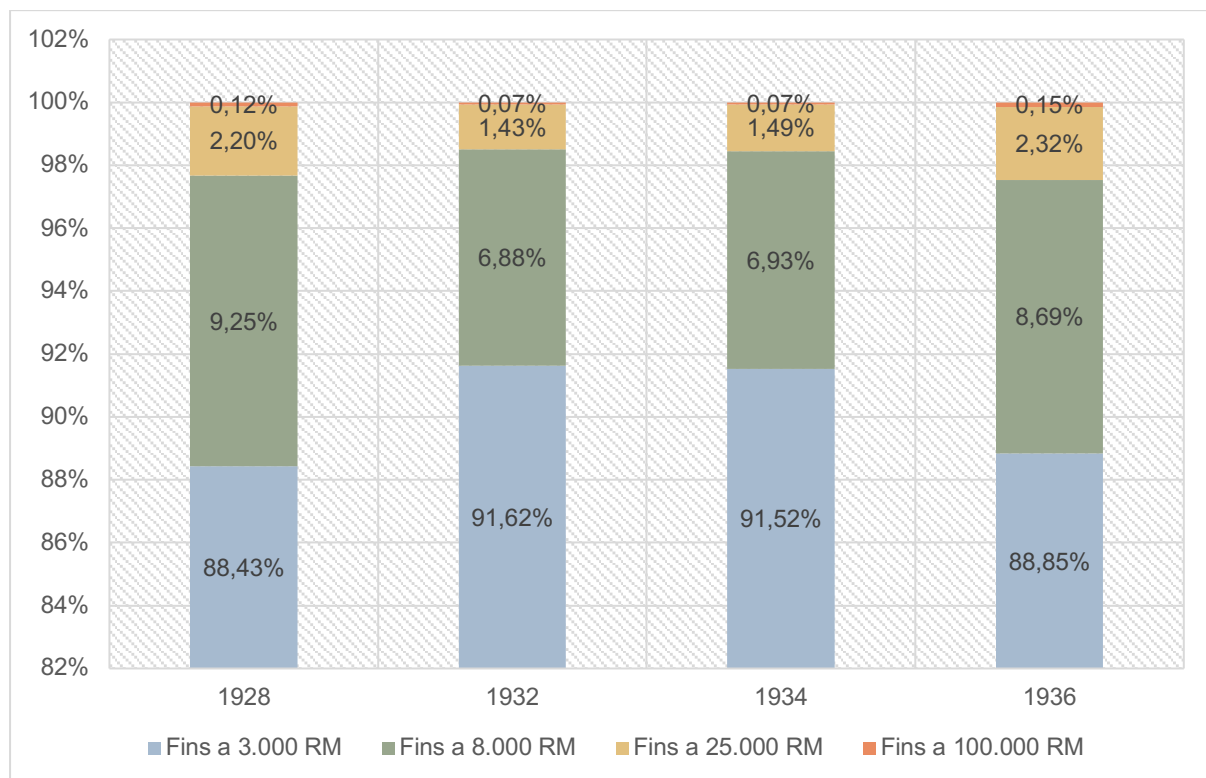
Entre els anys 1928 i 1933, amb beneficis semblants, hi ha una diferencial en els dividendes repartits de més de 30 punts percentuals. És a dir, que aquests es varen reduir a nivell relatiu però en l'absolut van augmentar seguint la marxa positiva dels beneficis.

El fet de limitar el percentatge dels beneficis destinats a dividendes és possible que fos un fre a un augment superior de la desigualtat però, a diferència del salaris, els nazis mai els varen congelar. Així mateix, aquest resultat es podria definir com a colateral ja que l'objectiu era augmentar el capital de les empreses i no redistribuir de la renda.

Amb l'evolució observada dels salaris i els dividends, la hipòtesi és que amb l'arribada del nazisme la renda va repartir-se d'una manera més desigual. El gràfic 14 mostra la distribució de les classes socials a Alemanya en els anys 1928, i els parells entre 1932 i 1936.

Les dades confirmen el que s'anava apuntant: les desigualtats socials analitzades segons la distribució de la renda van augmentar a Alemanya amb l'arribada del nazisme. L'element que ho confirma són els valors de 1928, quan el país era una democràcia parlamentària i els del 1936. Els anys guarden una certa similitud, ja que el 1928 fou un any on el país encara gaudia d'una certa estabilitat política i econòmica i el 1936 els nazis ja estaven assentats al poder. Si els comparem es veu que la situació ha variat de la següent forma: increment de la classe baixa o molt baixa, caiguda considerable del quartil que podríem definir com a classe mitjana i augment de les classes altes i molt altes.

Gràfic 14: Evolució de les classes socials a Alemanya segons la renda (1928-1936).

Font: Yaple, M (1939). *Distribution of Wealth and Income under the Nazis*, p. 179.

Aquesta evolució no té comparació amb cap altre país amb característiques similars, i va trencar la tendència que el país havia seguit des del final de la Primera Guerra Mundial, tal i com afirma Dell, F (2007):

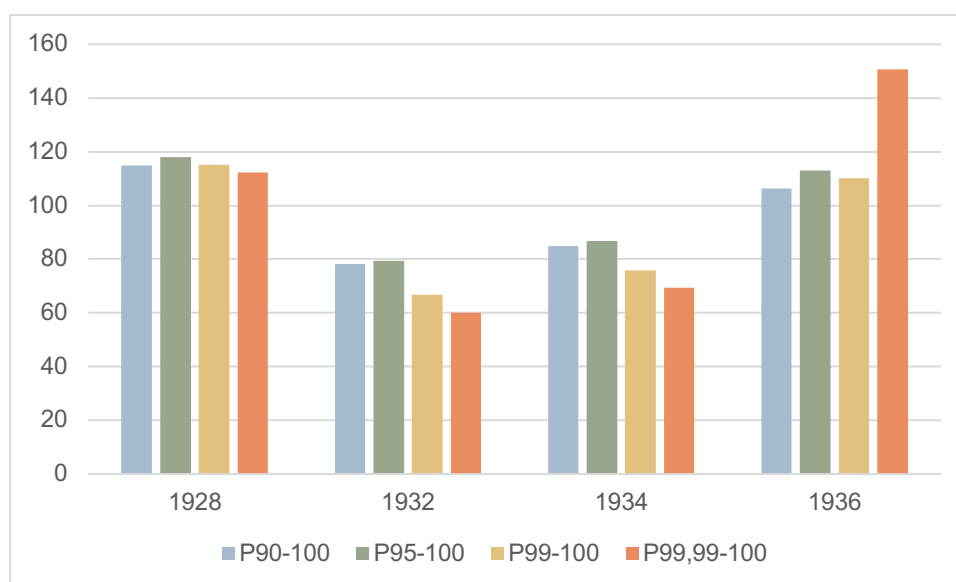
We can thus say that in the course of the twentieth century, the share of top incomes was dramatically reduced in Germany (...). At the same time, one notices two sudden surges in the share of top incomes which took place

during the First World War and just before the Second World War, the two moments (...) Germany saw an authoritarian government.⁴¹

Si analitzem l'evolució de la renda segons els percentils de població comparant 1928 i 1936, observem que els valors P90-100, P99-100 i P99,9-100 van passar de 32,2%, 11,2% i 4% respectivament l'any 1928 a 37,3%, 13,7% i 5,5% vuit anys després⁴². La proporció de la renda del 1% més alt va créixer, en el període 1933-1938, 11% al 16%, mentre que la renda del 0,01% més ric va multiplicar per 2 en el mateix interval passant de menys del 1,25% al 2,5% i recuperant el nivells del segle XIX⁴³.

Si en lloc d'analitzar les proporcions de renda estudiem la seva evolució en termes reals dintre de les classes socials amb més renda, observem la següent tendència:

Gràfic 15: Evolució de la renda en termes reals del percentils seleccionats, base 100 (1926=100).

Font: Dell, F (2007), *Top incomes in Germany* dintre d'Atkinson, A. B i Piketty, *Top incomes over the Twentieth Century*, p. 416.

Amb l'arribada del nazisme, l'augment de la desigualtat fins i tot va arribar entre els més rics. Mentre que en l'any 1928 la renda dels percentils seleccionats creixia a un ritme similar, vuit anys després el 0,01% més ric tenia una renda 1,5 superior a la del 1926. En canvi, els altres grups pràcticament tenien la mateixa renda que en l'any base. La raó d'aquest canvi es troba en l'anàlisi de l'origen de les rendes en cada percentil en els gràfics següents⁴⁴.

41 Dell, F dintre d'Atkinson, A. B i Piketty, T (2007), *Top incomes over the Twentieth Century*, p. 371.

42 Dell, F dintre d'Atkinson, A. B i Piketty, T (2007), *Top incomes over the Twentieth Century*, p. 374.

Nota: P90-100 indica el 10% de la població amb més renda, P99-100 el 1% amb més renda i P99,9-100, el 0,1% amb més renda. P99,99-100 es el 0,01% més ric.

43 Dell, F dintre d'Atkinson, A. B i Piketty, T (2007), *Top incomes over the Twentieth Century*, p. 374

44 Malauradament, s'adjunten tal i com consten en l'article perquè aquest no incorpora les dades numèriques necessàries per poder realitzar els gràfics. En la font que adjunta Dell, F, només consten les rendes de capital i treball per separat en els percentils seleccionats a partir dels anys 50.

Gràfic 16 i 17 Fonts d'ingressos dels percentils més elevats a nivell de renda a Alemanya en l'any 1932 i 1936.

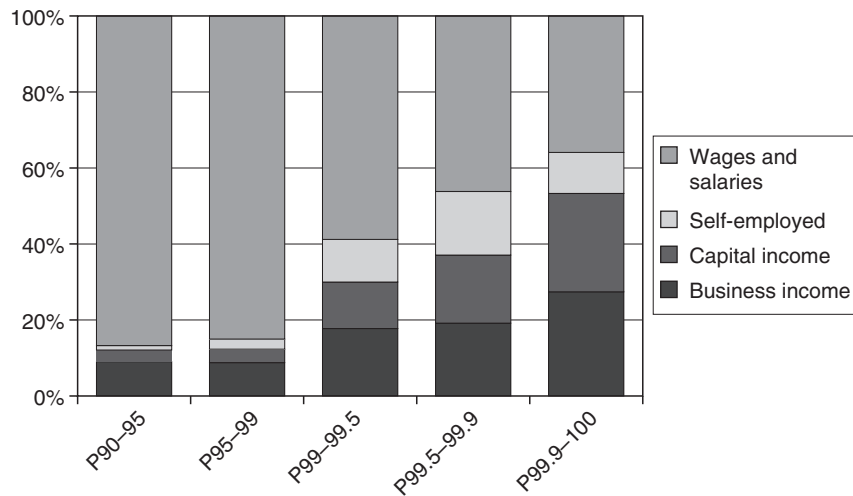

Figure 9.12 Sources of income in top income groups in Germany, 1932

Source: Author's computation on German income tax data, Table 9I.5.

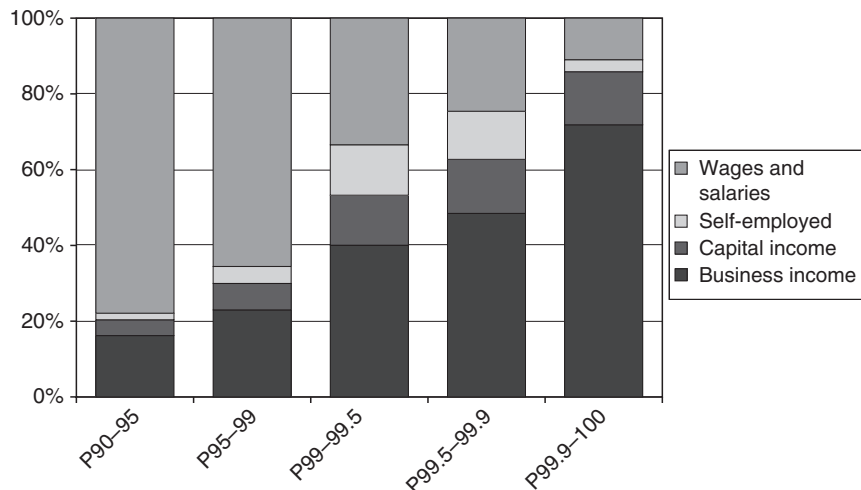

Figure 9.13 Sources of income in top income groups in Germany, 1936

Source: Author's computation on German income tax data, Table 9I.5.

Font: Dell, F (2007), *Top incomes in Germany* dintre d'Atkinson, A. B i Piketty, *Top incomes over the Twentieth Century*, p. 382.

L'any 1928, les rendes obtingudes pel 0,01% més ric a partir dels negocis representava menys del 25%. L'any 1936, la variable havia pujat fins el 70%. Els guanys gràcies als negocis també van créixer en els altres percentils estudiats⁴⁵.

45 El P90-95 representa el quintil entre el 10% i el 5% més ric, no el 5% més adinerat, que seria el P95-100.

Cal recordar que l'economia Alemanya durant el Tercer Reich no va ser una economia de lliure mercat. L'Estat va influir en els negocis i va afavorir de manera molt clara a les grans empreses per compensar el menor grau de llibertat que aquestes tenien en el nou sistema, sempre que col·laboressin amb la causa, com ho indica Garside, W.R (1993):

Production, consumption and the distribution of income would be influenced (...) by a form of organized capitalism under which capitalists could (...) accumulate profits so long as they accepted the primacy of politics, in other words, control from above in the interests of national power and stability⁴⁶.

Gómez León, M et al. (2018), aporten dades sobre la desigualtat en la redistribució de la renda durant la primera meitat del segle XX a Alemanya i Gran Bretanya mitjançant els coeficients de Gini. Segons els seus càlculs l'augment de la desigualtat va començar a partir del 1930, però aquesta va créixer a un ritme molt més acusat des de 1935 fins el segon any de la guerra. Després del 1940, va continuar l'evolució a l'alça però amb menys intensitat⁴⁷. La causa principal pels investigadors és la disparitat de la marxa entre els dividends i els salaris i que, en el cas alemany, *benefits linked to industrial expansion were concentrated in the upper classes (...)*.⁴⁸

Hi ha una altre raó que justificaria les actuacions de l'administració pública per incentivar l'augment de la desigualtat de la renda. Tal i com apunta Yapple, M (1939)

Generally speaking, the more unequally distributed the income is the greater will be the amount saved by the community at each level (...). The increase in inequality of incomes thus assists the more direct attempts of the Nazis to cut consumption drastically in order that the remainder of the national income may be devoted to armaments.⁴⁹

La teoria del consum de Keynes estableix que el consum depèn de la suma d'un consum fix (o de subsistència) i la propensió marginal al consum, que depèn de les preferències dels individus i de la seva renda disponible. Com que el consum fix és una variable que no es pot eliminar, ja que tothom necessita una sèrie d'elements bàsics, podem preveure que, efectivament, la concentració de la renda i la congelació dels salaris provocaria una reducció generalitzada del consum i també canvis obligats en les preferències dels ciutadans del país.

---

46 Garside, W.R (1993). *The search for stability*, p.20.

47 Gómez León et al (2018). *Inequality in turbulent times: income distribution in Germany and Britain: 1900-50*, p.15.

48 Gómez León et al (2018). *Inequality in turbulent times: income distribution in Germany and Britain: 1900-50*, p.23.

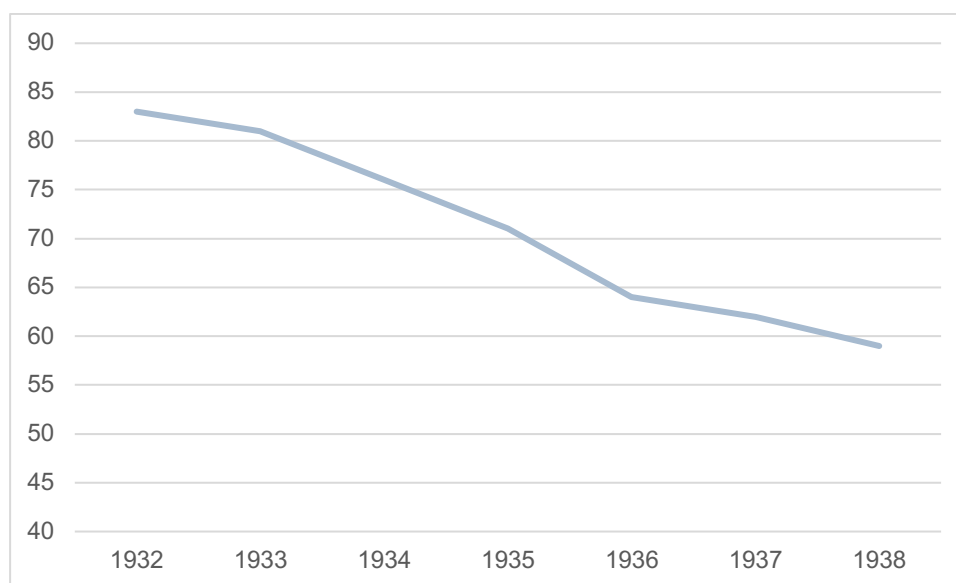
49 Yapple, M (1939). *Distribution of Wealth and Income under the Nazis*, p. 179.

3.2 Transformació en els nivells de vida de la població alemanya

3.2.1 Canvis en el consum

En aquest treball s'han descrit algunes de les polítiques que el règim va realitzar per reduir el consum intern: congelació de salaris, intervenció dels preus i la concentració en la distribució de la renda. De forma previsible, tot això va provocar la caiguda del consum privat.

Gràfic 18: Percentatge del consum privat respecte la renda nacional.

Font: Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery 1932-1938*, p.32.

El consum va caure a un ritme constant durant tota l'era nazi anterior al conflicte. Malgrat la recuperació econòmica, el consum no va revifar per dues causes. La primera, pel descens de la renda de la gran majoria de la població, ja explicat en l'apartat de l'evolució dels salaris.

La segona, per la caiguda de la fabricació dels productes de consum. Les polítiques aplicades pel sistema van generar una carestia generalitzada fins i tot abans de la guerra. Per contrarestar-ho, el règim es va veure obligat a aplicar polítiques de racionament i a incentivar l'autoconsum, fins i tot bastants anys abans de l'inici de la guerra.

El dèficit de la producció nacional en relació a la demanda durant la tardor de 1936 era d'entre el 10 i el 30 per cent en la carn de porc i la fruita, del 30 per cent en els ous i les aus de corral, del 50 per cent en els greixos, mantega i margarina, prop del 60 en els llegums i del 90 per cent en l'oli vegetal.⁵⁰

⁵⁰ Evans, R.J (2005). *El Tercer Reich en el poder*, p. 347.

En els gràfics 19 i 20, utilitzats per Sporer, M i Streb, J⁵¹, es mostra com va ser la intervenció estatal i l'afectació sobre les quantitats consumides dels béns *recommended* i els *rationed*.

Gràfics 19 i 20. Efectes de les polítiques nacionalsocialistes sobre els consumidors i les empreses en els béns que s'aplicaven racionament i aquells que s'incentivava el seu consum.

Figure 1a: Policy measures to restrict the consumption of a 'rationed' good

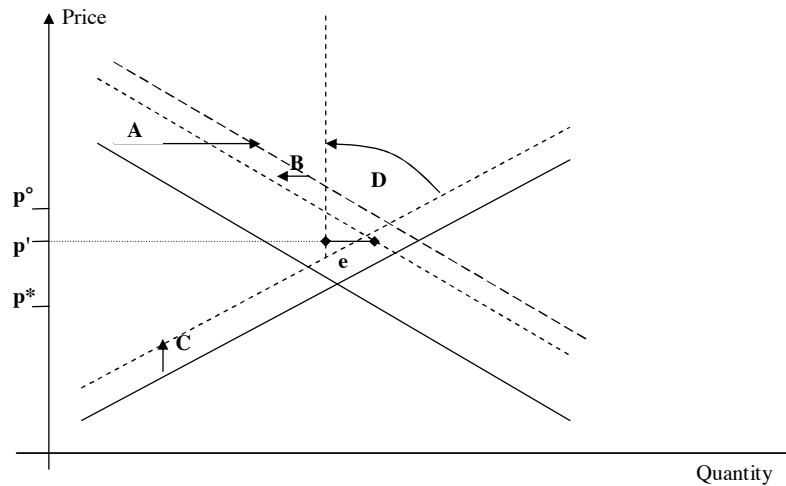
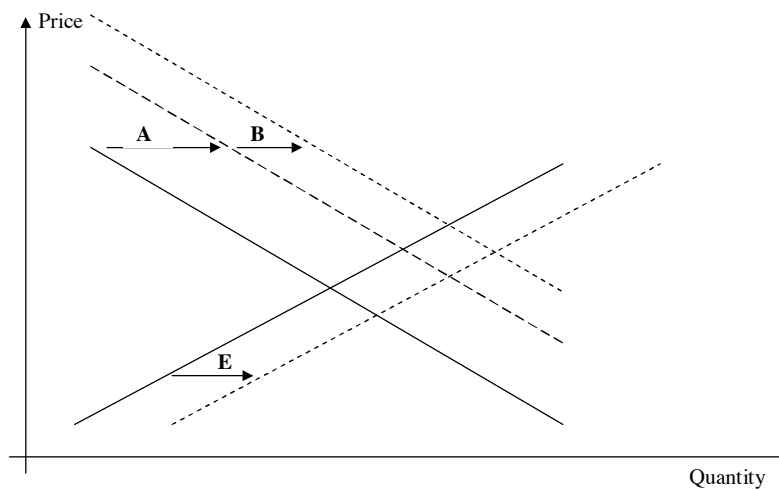

Figure 1b: Policy measures to encourage the consumption of a 'recommended' good

Font: Sporer, M i Streb, J (2006). *Guns and butter- But no Margarine: The impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-1938*.

51 Sporer, M i Streb, J (2006). *The impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-1938*, p. 22.

Partint d'una situació de no intervenció de l'administració pública, el bé s'intercanvia al preu p^* i en una quantitat determinada tal com representen les fletxes en negreta. La reducció de la desocupació implicaria que la corba de demanda es desplaçés cap a la dreta (el moviment "A") i, assumint que la oferta es manté constant, es produiria una major quantitat que s'intercanviaria a un preu superior. En mercats de competència perfecta, entrarien nous productors que pressionarien els preus a la baixa.

La intervenció estatal en la demanda fou mitjançant programes i propaganda per canviar les preferències dels consumidors. En lloc de consumir productes com la carn, fruites tropicals o teixits com ara el cotó (els productes "rationats"), s'incentivava el consum de productes més humils com la melmelada, el peix o les patates. Això va causar el moviment "B" o la reducció de la demanda dels productes racionats.

Els productors tampoc es van escapar i van veure com augmentaven els seus costos causant una reducció de l'oferta (el moviment "C"). A més, també van tenir problemes per accedir a determinades matèries primeres ja fos perquè el règim fixava límits a les importacions o bé perquè no podien accedir a una liquiditat controlada per l'administració nazi. Aquesta circumstància explicaria el moviment "D": les empreses no van tenir incentius i/o capacitats a produir el mateix volum que si que farien sense la intromissió del sector públic.

El resultat d'aquestes actuacions foren l'aparició d'uns mercats ineficients: es produïa una quantitat menor i es venia a un preu superior respecte a una situació de no intervenció. La fixació de preus màxims (p') va agreujar encara més el problema ja que estaven per sota dels preus no intervinguts (p^0). Aquesta situació va permetre que sorgís el mercat negre (e), que permetia minimitzar la manca d'oferta amb uns preus de venda, això sí, superiors als oficials.

Es va intentar minimitzar l'impacte amb subvencions a les empreses que venien els productes recomanats (moviment "E"), però com diuen Sporer, M i Streb, J (2006), "on the aggregate, however, restrictive policies outweighed supportive measures by far".⁵²

El resultat és observable en la taula 11 i el gràfic 21. No només va caure el consum, sinó que també era de pitjor qualitat. Les classes treballadores van substituir el pa de cereals pel pa de sègol, van reduir la ingesta de carn i fruita i van augmentar la de les patates. La caiguda del consum del peix i les verdures, menor que els productes càrnics, també va comportar que aquestes van guanyar un pes relatiu major en les dietes de les famílies més humils. El gràfic mostra que l'afectació també va ser en el conjunt de la població nacional.

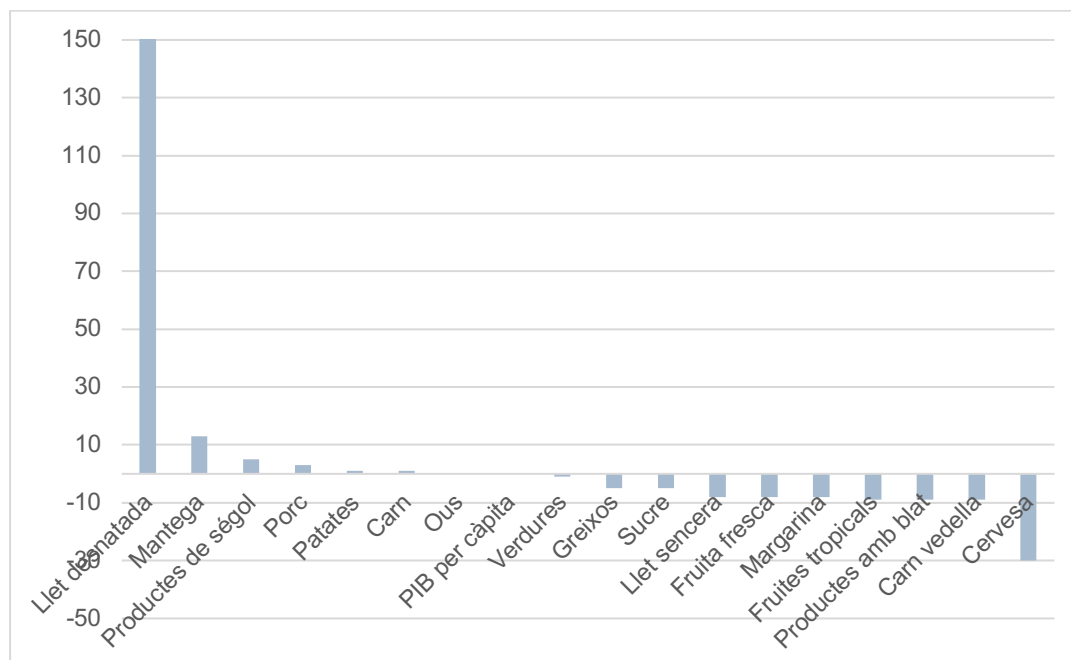
⁵² Sporer, M i Streb, J (2006). *Guns and butter- but no margarine: The Impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-38.*

Taula 12: Consum de productes determinats en classes treballadores l'any 1927 i el 1937 a nivell anual.

	1927	1937	Variació percentual
Pa de sègol (kg)	262,9	316,1	20,2
Pa (kg)	55,2	30,8	-44,2
Carn i derivats (kg)	133,7	109,2	-18,3
Bacó (kg)	9,5	8,5	-10,5
Llet (litres)	427,8	367,2	-14,2
Formatge (kg)	13	14,5	11,5
Ous (unitats)	404	237	-41,3
Peix (kg)	21,8	20,4	-6,4
Verdures (kg)	117,2	109,6	-6,5
Patates (kg)	499,5	519,8	4,1
Sucre (kg)	47,2	45	-4,7
Fruita tropical (kg)	9,7	6,1	-37,1
Cervesa (litres)	76,5	31,6	-58,7

Font: Overy, R.J (1996). *The nazi economic recovery 1932-1938*, p.60.

Gràfic 21: Canvis percentuals en les estadístiques seleccionades entre els anys 1935-36 i el 1927-28, en %.

Font: Spoerer, M i Streb, J (2006). *Guns and butter- But no Margarine: The impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-1938*.

Amb el mateix nivell de PIB per càpita que l'any 1927-28, els alemanys consumien més productes bàsics i menys elaborats a l'any 1935-36.

Per analitzar fins a quin punt el règim nazi va alterar les preferències de consum dels alemanys, es pot comparar les cistelles en dos períodes diferents en el temps: el Tercer Reich (el període 1937-1938), i la República Federal Alemanya, en l'any 1951 utilitzant com a referència els valors anteriors a l'arribada de Hitler al poder. En el període analitzat, els dos estats tenien el mateix nivell de PIB per càpita però amb una diferència important i és que el mercat estava estrictament regulat a finals dels anys 30, mentre que a principis del 50, al menys en la part capitalista, ho estava menys.

Com comenten Spoerer, M i Streb, J (2006),

Under assumption of stable preferences, it is reasonable to expect that German households would have consumed a similar bundle of foodstuffs in the boom years of the Third Reich when real GDP per capita was as high as in 1951⁵³

La realitat que mostren les dades, és la següent:

Taula 13: Consum de determinats productes durant el Tercer Reich (1937-38) i la República Federal Alemanya (1951). Base 100 (1927-28=100).

	Tercer Reich (a)	República Federal (b)	% de a respecte b
PIB per càpita real	117	120	98
Llet desnatada	308	195	158
Mantega	122	76	161
Productes de sègol	108	65	165
Fruïta fresca	98	145	68
Margarina	85	139	62
Fruïtes tropicals	77	128	61
Productes de blat	90	108	84
Llet sencera	92	97	95

Font: Spoerer, M i Streb, J (2006). *Guns and butter- But no Margarine: The impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-1938.*

El règim no només va reduir el consum sinó que també va obligar a la seva població consumir productes de pitjor qualitat. Sense la intervenció governamental la cistella de consum hauria estat molt diferent. A continuació, s'analitzarà les conseqüències d'aquest canvi en els hàbits de consum sobre els nivells de vida.

53 Spoerer, M i Streb, J (2006). *Guns and butter- But no Margarine: The impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-1938.*

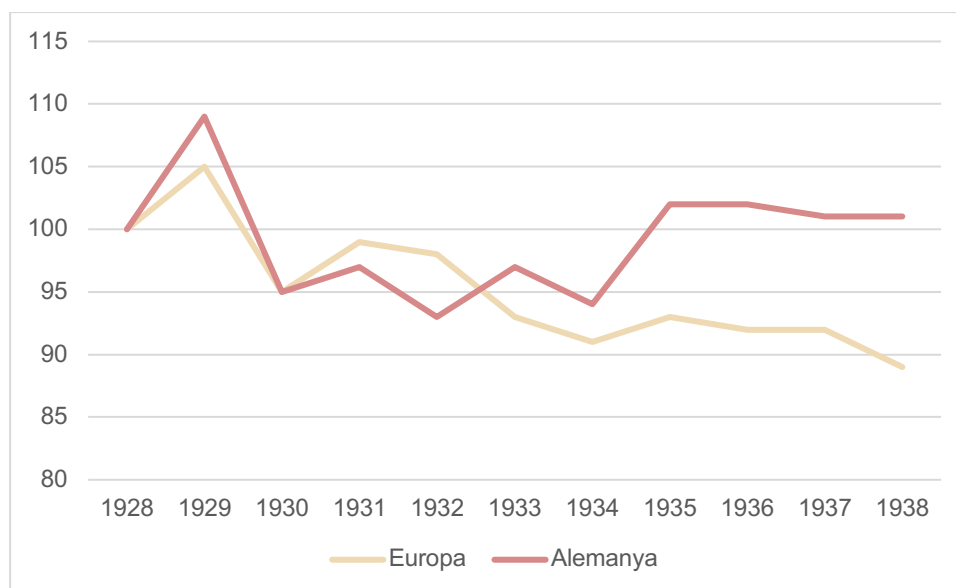
3.2.2 Els efectes sobre la població: nivells de vida biològics, demogràfics i condicions laborals.

Els estàndards de vida a Alemanya no van millorar des de l'arribada del nou govern el gener de 1933. Tot i que la renda nacional es va recuperar, aquesta es distribuïa d'una forma molt més desigual que durant la República de Weimar i el consum no només va caure sinó que també era de pitjor qualitat.

Tenint en compte aquests elements, és esperable que el efectes fossin molt negatius per a la població alemanya. Per confirmar o refutar la hipòtesi, utilitzarem indicadors disponibles com la mortalitat, l'alçada de la població (l'antropometria) o els accidents laborals.

Pel que fa a la mortalitat, tant a Europa com Alemanya, les xifres van experimentar un descens generalitzat des de finals del anys 20 fins el 1932. A partir de l'any següent comença la divergència.

Gràfic 22: Evolució de la taxa de mortalitat (per cada 10.000 habitants) a Alemanya i Europa (1928-1938). Base 100 (1928=100).

Font: Baten, J i Wagner, A (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 2. Nota: El valor "Europa" es la mitjana de 20 països entre els quals hi ha Àustria, Bulgària, Txecoslovàquia, França, Itàlia, Suècia, Anglaterra, etc.

A Alemanya, l'arribada del nacionalsocialisme va provocar, a diferència de la majoria dels països veïns, l'augment de la taxa de mortalitat que va superar els nivells del 1928 en quasi tots els anys de la mostra del gràfic 22. Amb el nou govern, l'evolució de la mortalitat al país ja no era la mateixa que l'europea.

El creixement de la mortalitat va afectar a la major part dels grups d'edat del país com mostra la taula següent.

Taula 14: Taxa de mortalitat (per cada 1.000 habitants) a Alemanya en les franges d'edat seleccionades. Anys 1932 i 1937.

Edats	1932	1937	Canvi 1932-1937 (en %)
0-1*	79,18	64,36	-18,7
1-5	4,50	4,65	3,3
5-15	1,40	1,59	13,6
15-30	2,66	2,61	-1,9
30-45	3,98	4,02	1
45-60	10,39	10,54	1,4
60+	53,63	55,25	3

Font: Baten, J i Wagner, A (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 2. *Les xifres en aquest interval mostren les morts per cada 1.000 naixements.

Baten i Wagner (2002) expliquen la reducció en el grup entre 0 i 1 anys es deu a que:

The Nazi policy focused on (...) the promotion of breastfeeding and healthy nutrition (...). Totalitarian regimes are relatively efficient at reducing infant mortality considering that the first 12 months are (...) not linked as much to the availability of nutritional resources⁵⁴

A part, cal dir que una de les prioritats del règim era fomentar la natalitat, per aconseguir la raça ària i pura, per tant estava en el seu màxim interès minimitzar les morts en els parts. El número d'unitats maternals i altres elements relacionats es van doblar entre el període de 1927 i 1938.

En canvi, els augments si que es registren en grup on la nutrició i l'alimentació si que juguen un paper clau, com els rangs 1-5 i, sobretot, el 5-15. Es varen registrar un augment important de morts entre els anys 1932 i 1937 per morbiditat per diftèria (de les mes serioses i contagioses entre aquestes edats). Les dades mostren que, durant el període d'entre guerres, els casos es van doblar⁵⁵.

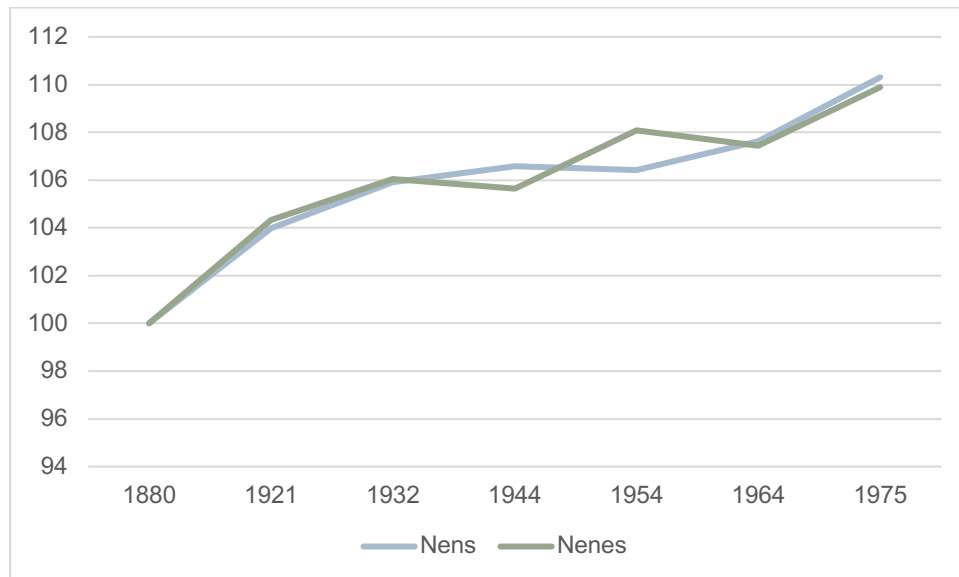
Mesurar les alçades de població també és una eina útil perquè ha quedat demostrat que hi ha una alta correlació entre aquesta i els nivells de vida biològics. El creixement humà pot quedar limitat per factors genètics però també per una mala alimentació o malalties.

54 Baten, J i Wagner, A (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 2.

55 Baten, J i Wagner, A (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 5.

Si analitzem les alçades de la població, seguint les dades aportades per Jager, U et al. (2001) i de Floud et al (2011) aquestes mostren la mateixa tendència: l'evolució positiva del creixement de l'alçada va quedar estancada durant el Tercer Reich i va reiniciar-se després, tant en la RFA com en la RDA.

Gràfic 23. Evolució de l'alçada dels nens i nenes de nou anys en la ciutat de Jena⁵⁶ en els anys seleccionats.

Floud, R et al (2011). The changing body: Health, Nutrition, and Human Development in Western World since 1700, p. 290.

El problema d'aquestes dades, tot i mostrar una tendència d'estancament entre el 1932-1944, un període pràcticament nazi, és que els infants de 9 anys encara tenen potencial de creixement. És per això que mesurar l'alçada durant l'adolescència resulta més fiable atès que les probabilitats de creixement són menors.

En la taula 15 es compara l'alçada mitjana dels homes nascuts el 1938 i el 1951 i quan tenien 19 anys. Com hem explicat abans en la taula 13, són dos períodes de la història del país on hi havia un nivell de PIB per càpita similars però amb realitats i polítiques econòmiques totalment oposades.

Malauradament, no he trobat dades anteriors i convé subratllar que, a part de les polítiques nacionalsocialistes, els nens nascuts del 1938 van patir els efectes de la guerra i dels bombardejos aliats, mentre que els de 1951, no. De tota manera, convé ressaltar que la guerra va ser conseqüència directa de la política exterior del país i que aquesta era vista pels nazis com un mitjà necessari per la conquesta de l'espai vital.

⁵⁶ La ciutat va formar part de la República Democràtica Alemanya durant el transcurs de la Guerra Freda.

Taula 15: Mitjana (en cm) i distribució en grups (en %) de les alçades del homes nascuts l'any 1938 i 1951 a Berlín oest.

	Mitjana	<165cm	[165-185cm)	>185cm
1938	174	6,6	88	5,4
1951	176,3	3,2	86,6	10,2

Font: Jaeger, U et al. (2001). *Körperhöhe, Körpergewicht und Body Mass Index bei deutschen Wehrpflichtigen. Historischer Rückblick und aktueller Stand*, p.258.

Els resultats del nens nascuts l'any 1951 son clarament millors. Amb la mateixa variància⁵⁷ i una mostra similar, la mitjana del 1938 es 2,3 centímetres inferior a la de 1951. A banda d'això, la proporció dels adolescents molt baixos del 1938 doblava la proporció de la de 1951 mentre que la proporció dels molt alts en el Tercer Reich era la meitat respecte el de la RFA. Les polítiques nazis i la guerra, que no va deixar de ser una conseqüència directa i buscada del nacionalsocialisme, va causar que les generacions que van néixer durant el Tercer Reich tinguessin una qualitat de vida inferior que els joves en la República Federal Alemanya.

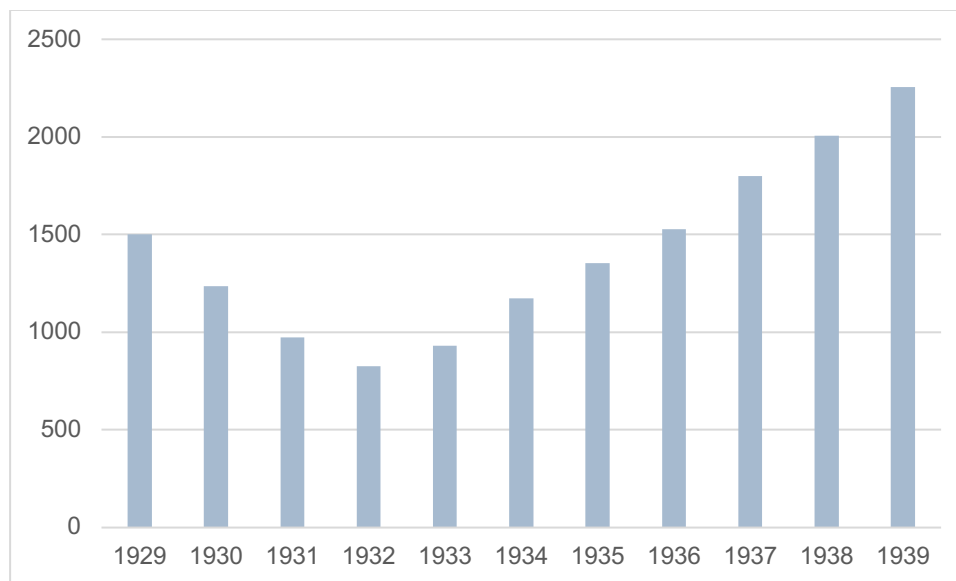
Les condicions en els llocs de treball també van empitjorar. La poca inversió per renovar el capital i l'ús intensiu de la força de treball causaven que els assalariats utilitzessin maquinària vella i obsoleta, amb el desgast físic que corresponent.

Com a resultat, els accidents laborals es varen multiplicar. Tot i que és una mesura que està positivament correlacionada amb el cicle de l'economia, els resultats del gràfic 24 mostren la situació precària dels treballadors dins d'un sistema laboral que estava clarament dissenyat en contra dels seus interessos. Els accidents laborals van pujar un 142,37%, un creixement anual acumulat (de mitjana) del 20,34%, tal i com s'observa en la figura 25.

La taxa de malalties en els treballadors assegurats també van créixer, però sense arribar als nivells del 1920. La causa es troba en la reducció dels dies de descans que els treballadors tenien per recuperar-se d'una malaltia. En aquest aspecte també es va produir un retrocés dels drets dels treballadors. Abans de l'arribada dels nazis, els treballadors gaudien, de mitjana, de 25,2 dies per recuperar-se. Un cop el règim antidemocràtic va aconseguir el poder, va anant reduint progressivament els permisos, fins als 22 dies en els anys 1936 i 1937. El règim volia evitar que la gent perdés dies de feina i fins i tot obligava a treballar a persones encara convalescents.

⁵⁷ Jaeger, U et al. (2001). *Körperhöhe, Körpergewicht und Body Mass Index bei deutschen Wehrpflichtigen. Historischer Rückblick und aktueller Stand*, p.258.

Gràfic 24: Evolució dels accidents laborals a Alemanya (1929-1939), en milers.

Font: Hachtmann, R (1989). *Industriearbeit im "Dritten Reich": Untersuchungen zu den Lohn- und Arbeitsbedingungen in Deutschland, 1933-1945*, p. 248.

Davant la situació de disminució de les condicions de vida en, el règim va intentar mitigar-ne els efectes, però sense desviar més recursos dels imprescindibles per no apartar-se del full de ruta marcat.

La despesa en sanitat va créixer, passant de 21 milions de RM l'any 1932 a 52 l'any 1938⁵⁸, però molt lluny d'altres partides com el mateix armament. El número de llits en hospitals no va variar en els anys del nazisme respecte la República de Weimar i la taxa de doctors per cada 10.000 habitants tampoc va experimentar canvis significatius. Però el nombre de pacients va créixer dues vegades més que els llits⁵⁹.

Les funcions de caràcter social van ser traspassades de l'Estat al partit: aquest últim s'encarregava de recol·lectar els ingressos i tenia absoluta autonomia a l'hora de gestionar les despeses. Un exemple és la iniciativa *Winterhilfswerk des Deutsche Volkes* (alleujament d'hivern del poble alemany, conegut popularment com WHW) creada pel ministeri de propaganda.

L'objectiu inicial era, en la superfície, donar suport a aquells que estaven en una situació més difícil en l'hivern de 1933. Però també n'havien d'altres, com la unió entre els alemanys en moments difícils i millorar la imatge del partit, mostrant-lo com una organització política que

58 Wagner, A i Baten, J (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 9.

59 Wagner, A i Baten, J (2002). *Autarchy, Market Disintegration, and Health: The Mortality and Nutritional Crisis in Nazi Germany, 1933-1937*, p. 9.

s'ocupava dels seus. A més, si l'ajuda venia d'organitzacions privades facilitava l'aplicació de la discriminació racial.

L'organització encarregada de les tasques humanitàries del partit, el Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV, benestar social nacionalsocialista en alemany) va liderar el projecte. També es van firmar convenis amb organismes com l'església catòlica o la protestant per aconseguir arribar a més gent. Aquests donaven tota la càrrega a l'hora de repartir l'ajuda a les organitzacions externes del partit (sota la promesa no complerta de reemborsament), alhora que aquestes estaven obligades a actuar sota la bandera del NSV. D'aquesta manera, tot el mèrit era del partit nazi excepte menys en el cas de fracàs que era culpa de les organitzacions no adscrites que estaven al càrrec.

Com escriu Witt, T (1978), *"the emphasis was therefore on a collective effort with a minimum of administrative costs"*⁶⁰. Empreses, el sector públic i el partit nazi donaven dies lliures a la població perquè aquesta hi pogués participar. En la primera campanya, l'hivern de 1933/34, la força encarregada de distribuir l'ajuda es repartia de la següent manera: 1,5 milions de voluntaris i 4.000 assalariats. La millora de l'economia i la reducció de la desocupació va obligar a contractar més gent, mentre els voluntaris van passar a ser gent no activa en el mercat de treball, com les dones no treballadores, nens que destinaven part del seu temps lliure o jubilats.

Pel que fa a les donacions, el que va començar a ser una contribució voluntària no va trigar a convertir-se en una figura impositiva extraoficial. El propi Führer incentivava a participar i refusava fer-la obligatòria perquè, com escriu Witt, T (1978), *"the State should not have to force you to do your national duty, rather you should give visible expression to your feelings of responsibility"*⁶¹.

Si bé tècnicament mai hi va haver l'obligació formal, les autoritats van utilitzar mètodes que forçaven la participació ciutadana. Un exemple era que es registraven els donants i s'arribava a refusar aquelles contribucions que eren considerades massa baixes. Les conseqüències de la no col·laboració variaven segons la localitat. En algunes es publicaven llistes negres de persones que no s'involucraven. Les empreses, si tampoc volien enemistar-se amb el règim o aconseguir contractes públics, tampoc estaven exemptes de col·laborar i ajudar al WHW.

El cas més greu es va registrar a Colònia, on un treballador fou acomiadat per no aportar recursos al programa. L'apel·lació va ser rebutjada perquè, com menciona Witt, T (1978), *"while there is no legal obligation to contribute, the unequivocal refusal (...) to make the usual contribution constitutes conduct hostile to the community and is to be most strongly condemned"*.⁶²

---

60 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.365.

61 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.366.

62 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.367.

Com a resultat, la major part de les contribucions al programa no van ser donacions sinó rendes fixes. La indústria encapçalava la llista de donants, seguida de les deduccions als salaris dels treballadors. L'hivern del 1938/39, la primera va donar 150 milions de RM i les deduccions als salaris dels treballadors que van arribar al NSV fou de 105 milions. Els dos representaven el 46% del total recol·lectat durant aquell hivern⁶³. El sostre contributiu dels treballadors va arribar a ser del 20% del valor de l'impost sobre el seu salari, tot i que es va reduir al 10 per cent en els anys següents. Aquells que tenien un salari tant baix que resultava exempt, se'ls demanava una quota fixa. Per intentar reduir la càrrega als més desafavorits, es va pujar el tipus impositiu a les rendes de treball més altes⁶⁴.

Mitjançant la intimidació, el règim va aconseguir uns resultats considerables. El total de les donacions van representar entre el 0,57 i el 0,76 de la renda nacional. Les donacions dels assalariats van representar entre el 2 i el 4 per cent de les seves rendes anuals entre el 1933 i el 1942⁶⁵.

La major part del que s'ingressava anava destinat a alimentació, roba, entre altres. El partit realment va aconseguir ajudar a persones necessitades, però aquesta ajuda responia més a interessos partidistes i polítics que no socials. Si s'analitza la distribució dels ingressos i despeses del programa entre el 1933 i 1939, en el gràfic 25, s'observa que els ingressos van anar augmentant amb el pas dels anys, mentre que les despeses van evolucionar en direcció contrària.

Resulta evident que el partit nazi podria haver fet una millor feina, ja sigui via reduir els ingressos si les despeses van a la baixa o bé incrementar la despesa i intentar arribar a més gent. Però resulta més difícil fer-ho si l'objectiu primordial no era social, sinó polític i mediàtic. Al final, aquesta mesura va permetre l'estalvi de costos administratius a l'hora de donar ajuda als més desafavorits i va reduir encara més la renda disponible dels treballadors.

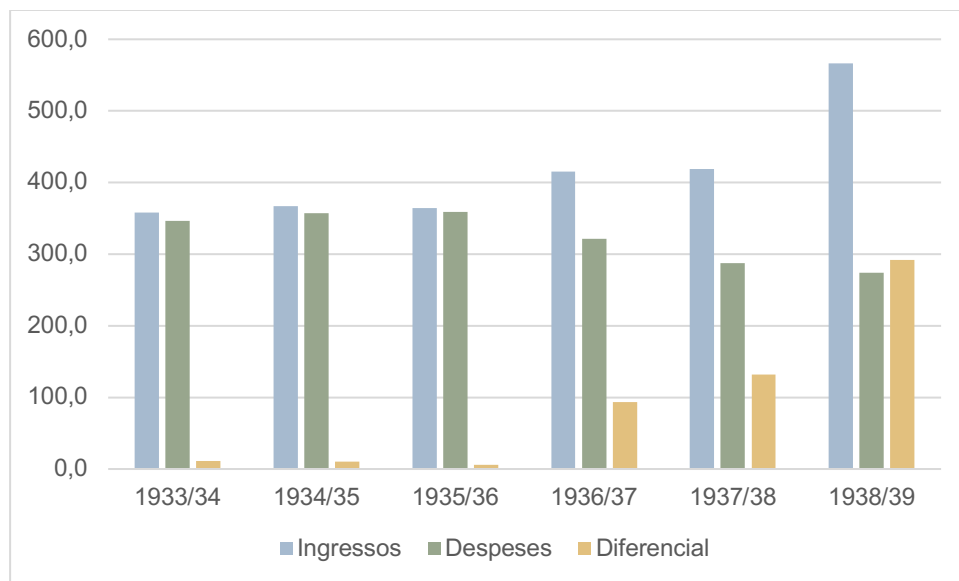
---

63 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.367.

64 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.367-368.

65 Witt, T (1978). *The struggle against hunger*, p.370-371.

Gràfic 25: Ingressos i despeses del WHW (1933-1939).

Font: Witt, T (1978). *The struggle against Hunger and Cold: Winter Relief in Nazi Germany (1933-1939)*, p. 370 i 377.

IV. Conclusions

Després d'haver realitzat el treball, crec que amb la informació apuntada parlar d'èxit de les polítiques nazis és un error o, com a mínim, molt discutible.

D'entrada, és difícil jutjar d'inici si les idees econòmiques nazis van tenir èxit o no, perquè simplement no existien. La visió de la ciència social per part del moviment va anar variant segons la seva conveniència. Si a l'inici es podia arribar a qualificar de socialista, i així era vist per alguns empresaris abans, quan el partit era marginal durant els anys vint, les seves polítiques un cop van arribar al poder foren molt diferents. És per això que l'únic que es pot jutjar, són les polítiques aplicades durant el gener de 1933 i el setembre de 1939.

El mercat de treball alemany va experimentar un canvi que va tenir un impacte negatiu pels treballadors. No només van veure els seus drets i llibertats retallats, sinó que van veure els seus salaris congelats en termes nominals. El creixement dels preus va comportar la caiguda dels salaris reals per sota dels nivells registrats en democràcia.

Els empresaris alemanys també van incórrer en pèrdues, però no de manera uniforme: aquells que van jurar lleialtat i van saber adaptar-se a les prioritats del règim van veure com les seves quotes de mercat s'incrementaven i de retruc obtenien majors beneficis en una economia molt controlada. L'estat va crear una xarxa basada en el clientelisme, on aquelles empreses que comptaven amb el seu vistiplau eren afavorides d'una manera evident i les que no, eren marginades amb normes que afectaven a la seva pròpia supervivència: problemes d'accés al crèdit, limitacions en les importacions, imposició de preus màxims, etc. Fins i tot van haver casos d'expropiació i detencions a aquells empresaris que no eren afins.

Pel que fa a les polítiques econòmiques del règim, afirmar que aquestes són keynesianes resulta absolutament fals. L'administració mai va buscar incentivar el consum o la demanda interna per reactivar l'economia, sinó fomentar la producció industrial, sobretot la d'armaments. Aquesta va rebre la major part de la expansió de la despesa pública, finançada, entre altres, amb més impostos sobre empreses i la classe treballadora. Els tipus d'interès baixos i l'augment de la massa monetària tenien com a objectiu evitar la inflació i no reanimar l'activitat econòmica.

La preparació de la guerra va provocar una dualització de l'economia, on els sectors menys eficients tenien una legislació que els donava una posició de prioritat absoluta respecte els altres. Això explica la caiguda de la productivitat dels factors, que es va recuperar amb l'aplicació de noves polítiques després de la guerra.

Si a nivell d'eficiència els resultats ja son negatius, a nivell social els resultats també: l'ascens al poder del nazisme va implicar un augment generalitzat de la desigualtat, caiguda del consum i l'empitjorament general de les condicions de vida. La classe mitjana va perdre pes en el conjunt de la societat del país mentre que les baixes i altes varen augmentar. Aquestes últimes van doblar la seva renda en només 6 anys, un fenomen sense precedents en l'entorn alemany.

L'augment de les desigualtats i les polítiques com els preus màxims, la reducció de les importacions o el màrqueting del règim per incentivar la ingesta de determinats productes van afectar el consum de les famílies. Sense la intervenció del règim, les preferències del consum haurien estat diferents, a favor de productes de major qualitat com el pa de blat enlloc del de sègol, o la carn i el peix en el lloc de les patates.

Tot això va crear un empitjorament de les condicions de vida: augment de la mortalitat en el país, a diferencia dels països veïns, sobretot en els nens d'edats en creixement. L'evolució de l'alçada dels joves alemanys es va aturar durant l'etapa que el nacionalsocialisme va ocupar el poder.

El règim mai va intentar revertir les conseqüències de les seves polítiques. Un dels pocs programes socials el va aplicar el partit i no l'Estat. A més, la seva actuació era cada vegada menor malgrat disposar de més recursos, demostrant que era operació purament publicitària i política.

Aquest treball realment ha canviat la meua perspectiva respecte el nazisme. Amb la imposició d'una economia de guerra pràcticament des de que van aconseguir el poder i amb major intensitat amb el Pla dels Quatre Anys, van provocar el descens de la qualitat de vida dels seus ciutadans molt abans de l'arribada de les tropes soviètiques a Berlín l'any 1945 i la derrota total del país.

És evident que el règim va aconseguir el seu objectiu de preparar l'economia del país per la II Guerra Mundial. Ara bé, aquest mèrit és menor si considerem que aquestes polítiques econòmiques es van produir en un clima de repressió del moviment obrer i la supressió de drets laborals, polítics i socials. Un preu molt elevat a canvi de pràcticament res perquè el nacionalsocialisme no va aconseguir la victòria en la Segona Guerra Mundial ni el "Reich dels mil anys".

És per aquest motiu que, des del punt de vista econòmic, no es pot qualificar d'èxit les polítiques econòmiques nazis. Però és que tampoc des del punt de vista bèl·lic, d'eficiència de l'economia i, de forma molt especial, social. Més aviat, s'haurien de qualificar de fracàs, que va començar el gener de 1933 i que va afectar a una gran part de la població de manera constant durant 12 anys. L'Exèrcit roig a la capital i la rendició incondicional del país durant els mesos de maig i juny del 1945 només fan que referendar-ho.

V. Bibliografia

Baten, J., & Wagner, A. (2003). *Autarchy, market disintegration, and health: the mortality and nutritional crisis in Nazi Germany, 1933–1937*. *Economics & Human Biology*, 1(1), 1-28.

Bettelheim, C (1972). *La economía bajo el nazismo*. Fundamentos.

Broadberry, S., & Burhop, C. (2010). *Real wages and labor productivity in Britain and Germany, 1871–1938: A unified approach to the international comparison of living standards*. *The Journal of Economic History*, 70(2), 400-427.

Bry, G. (1960). *Wages in Germany, 1871-1945*. NBER Books.

Buchheim, C. (Ed.). (2008). *German industry in the Nazi period*. Steiner

Dell, F, *Top Incomes in Germany Throughout the Twentieth Century: 1891–98* dintre Atkinson, A. B., & Piketty, T. (Eds.). (2007). *Top incomes over the twentieth century: a contrast between continental european and english-speaking countries*. OUP Oxford.

Eichengreen, B., & Sachs, J. (1985). *Exchange rates and economic recovery in the 1930s*. *The Journal of Economic History*, 45(4), 925-946

Evans, R. J. (2017). *El Tercer Reich en el poder*. Ediciones Península.

Feliu, G., & Sudrià, C. (2013). *Introducción a la historia económica mundial* (2da. Edición ed.). U. d. València, Ed.) Valencia.

Floud, R., Fogel, R. W., Harris, B., & Hong, S. C. (2011). *The changing body: Health, nutrition, and human development in the western world since 1700*. Cambridge University Press.

Garside, W. R. (1993). *The search for stability: economic radicalism and financial conservatism in 1930s Europe*. *Capitalism in Crisis: International responses to the Great Depression*, Pinter, London.

Gómez L., M, & De Jong, H. J. (2018). *Inequality in turbulent times: income distribution in Germany and Britain, 1900–50*. *The Economic History Review*.

Hatchmann, R. (1989). *Arbeiterschaft im" Dritten Reich". Zwischenbilanz und offene Fragen*. *Geschichte und Gesellschaft*, 15(H. 3), 320-360.

Hamburger, L (1943). *How Nazi Germany Has Controlled Business*. The Bookings Institution, Washigton D.C.

Hayes, P. (2006). *Corporate freedom of action in Nazi Germany*. *History*, 66(390).

Hayes, P (1989). *Industry and ideology: IG Farben in the Nazi era*. Cambridge University Press.

Jaeger, U. Zellner, K. Kromeyer-Hauschild, K. Lüdde, R. Eisele, R. & Hebebrand, J. (2001). *Körperhöhe, Körpergewicht und body mass index bei deutschen Wehrpflichtigen. Historischer Rückblick und aktueller Stand. Anthropologischer Anzeigerahrg.* 59, H. 3 (September 2001), pp. 251-273

Livchen, R. (1944). Net wages and real wages in Germany. *Int'l Lab. Rev.*, 50, 65.

Thomas, N. (1935). Labor under the Nazis. *Foreign Aff.*, 14, 424.

Overy, R (1994). *War and Economy in the Third Reich*. Oxford University Press, Oxford.

Overy, R (1996). *The Nazi economic recovery 1932-1938*. Cambridge University Press.

Poole, K. E. (1939). *German financial policies, 1932-1939*. Harvard University Press, Cambridge.

Rostas, L. (1943). *Industrial production, productivity and distribution in Britain, Germany and the United States*. *The Economic Journal*, 53(209), 39-54.

Scherner, J. (2010). *Nazi Germany's preparation for war: evidence from revised industrial investment series*. *European Review of Economic History*, 14(3), 433-468.

Schweitzer, A. (1946). *Big business and the Nazi Party in Germany*. *The Journal of Business of the University of Chicago*, 19(1), 1-24.

Schweitzer, A. (1946). *Profits under Nazi Planning*. *The Quarterly Journal of Economics*, 61(1), 1-25.

Spoerer, M., & Streb, J. (2006). *Guns and Butter–But No Margarine: The Impact of Nazi Agricultural and Consumption Policies on German Food Production and Consumption, 1933-38*. *Journal of the Japanese and International Economy*, 16, 559-582.

De Witt, T. E. (1978). "The Struggle Against Hunger and Cold": Winter Relief in Nazi Germany, 1933-1939. *Canadian Journal of History*, 12(3), 361-382.

Sweezy, M. Y. (1939). *Distribution of Wealth and Income under the Nazis*. *The Review of Economics and Statistics*, 21(4), 178-184.